

Univerzita Hradec Králové

Ústav sociální práce

Sociální práce
s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody

Bakalářská práce

Autor: Sabina Vavřenová
Studijní program: B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Vedoucí práce: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Hradec Králové

2017

Zadání bakalářské práce

Autor:	Sabina Vavřenová
Studium:	U1461
Studijní program:	B6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Název bakalářské práce:	Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody
Název bakalářské práce AJ:	Social work with people in imprisonment

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce se bude zabývat tématem sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Na počátku teoretické části bude stručně vymezen a vysvětlen samotný pojem trestu. V návaznosti bude charakterizován účel trestu a vězeňství. Dále budou uvedeny právní vztahy, které jsou úzce spjaté s výkonem trestu odnětí svobody. Pozornost bude také věnována charakteristice Vězeňské služby České Republiky a věznic z hlediska místa, kde se trest vykonává. V závěru teoretické části bude popsána náplň práce sociálního pracovníka s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Empirickou část této bakalářské práce bude tvořit kvantitativní výzkumné šetření, které bude provedeno formou dotazníků. Cílem výzkumného šetření bude zhodnocení role sociálního pracovníka ve věznicích z pohledu odsouzených.

KALVODOVÁ, Věra. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-706-3. NOVOTNÝ, Oto. O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti. 2. vyd. Praha: Academia, 1969. ISBN 508-21-865. VOŇKOVÁ, Jiřina; CHALUPOVÁ, Jana. Sociální práce s pachatelí. 1. vyd. Praha: Leges, 1992. ISBN 80-856-3801-0.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální práce a sociální politiky, Ústav sociální práce
Vedoucí práce:	JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.
Oponent:	JUDr. Jiří Kubík
Datum zadání závěrečné práce:	4.12.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 23. 3. 2017

Sabina Vavřenová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce JUDr. Miroslavu Mitlöhnerovi, CSc. za poskytnutí odborných rad, věcných připomínek, ochotu a vstřícný přístup během zpracování této bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala PhDr. Ondřeji Štěchovi, Ph.D. za metodickou pomoc.

Abstrakt

VAVŘENOVÁ, Sabina. *Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové, 2017. 86 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Bakalářská práce se zabývá problematikou sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Struktura bakalářské práce se člení do dvou hlavních částí – teoretické a praktické. Teoretická část je věnována vymezení klíčových slov této bakalářské práce týkající se definování trestu, trestu odnětí svobody, výkonu trestu odnětí svobody včetně jeho průběhu a sociální práce. Praktická část je zaměřena na hlavní cíl bakalářské práce. Hlavní cíl bakalářské práce je zjistit, jaká je role sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených. K dosažení hlavního cíle bakalářské práce byly stanoveny dva specifické (dílčí) cíle. Cíle byly zjišťovány prostřednictvím výzkumného šetření, které bylo provedeno kvantitativní výzkumnou strategií, a to metodou dotazování, technikou standardizovaného dotazníku. Pro výzkumné šetření byl vybrán vzorek odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice.

Klíčová slova: trest, trest odnětí svobody, osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, sociální práce, sociální pracovník

Abstract

VAVŘENOVÁ, Sabina. *Social work with people in imprisonment*. Hradec Králové, 2017. 86 p. Bachelor Degree Thesis. University of Hradec Králové. Leader of the Bachelor Degree Thesis: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

The bachelor degree thesis is focused on the issues of social work with people, which serve their prison sentence. The bachelor degree thesis is divided in two main parts – theoretical and practical part. The theoretical part deals with determination of key words of the bachelor thesis related to the definition of sentence, prison sentence, imprisonment including its going and social work. The practical part is focused on the main aim of the bachelor thesis. The main aim of the bachelor degree thesis is to find out which role has the social worker in imprisonment from the point of view of convicted persons. Two specific (interim) goals were determined to obtain the main aim of the bachelor thesis. The interim goals were inquired by way of research, which was done using quantitative research scheme namely survey method and method of standardized questionnaire. The sample of convicted persons serving their prison sentence in prison Rýnovice was chosen for research.

Keywords: sentence, prison sentence, persons serving their prison sentence, social work, social worker

Obsah

Úvod.....	9
Teoretická část.....	11
1 Trest	11
1.1 Pojem trestu	11
1.2 Účel trestu.....	14
2 Trest odnětí svobody.....	15
2.1 Trest odnětí svobody v systému trestů	15
2.2 Nepodmíněný trest odnětí svobody	16
3 Výkon trestu odnětí svobody	19
3.1 Obecně o výkonu trestu odnětí svobody	19
3.2 Orgán zajišťující výkon trestu odnětí svobody	21
3.3 Místo výkonu trestu odnětí svobody	23
3.4 Diferenciace výkonu trestu odnětí svobody	24
3.5 Vnitřní řád věznic	28
4 Průběh výkonu trestu odnětí svobody	30
4.1 Přijímání a umístování odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody.....	30
4.2 Komplexní zpráva a program zacházení	33
4.3 Práva a povinnosti odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody	37
4.4 Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.....	41
5 Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody	43
5.1 Sociální práce	43
5.2 Sociální pracovník	45
5.3 Sociální pracovník a jeho práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody	47
5.4 Mezinárodní vězeňské společenství	51
Praktická část	55
6 Metodologie výzkumného šetření	55

6.1	Hlavní cíl a dílčí cíle výzkumného šetření	55
6.2	Zvolená strategie pro výzkumné šetření.....	56
6.3	Operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby	59
6.4	Charakteristika výzkumného souboru	59
6.5	Charakteristika výzkumného místa a průběh výzkumného šetření	59
6.6	Způsob analýzy získaných dat.....	60
6.7	Etická rizika výzkumu a rizika zvolené výzkumné strategie z hlediska validity výzkumu	60
7	Popis a interpretace dosažených výsledků výzkumného šetření	62
7.1	První dílčí výzkumný cíl	62
7.2	Druhý dílčí výzkumný cíl.....	67
8	Shrnutí a srovnání dosažených výsledků výzkumného šetření s obdobným výzkumným šetřením.....	70
8.1	První dílčí výzkumný cíl	70
8.2	Druhý dílčí výzkumný cíl.....	75
	Diskuze a závěr	77
	Seznam tabulek	80
	Seznam grafů	81
	Seznam obrázků	82
	Seznam použité literatury.....	83
	Seznam příloh

Úvod

Pozice trestu odnětí svobody v sankčním systému trestního práva je oslabována ve prospěch alternativ s odnětím svobody nespojených v duchu ideje trestu odnětí svobody jakožto ultima ratio. Přesto trest odnětí svobody v sankčním systému trestního práva zaujímá významné postavení a v určitých případech je dokonce nezastupitelným prostředkem ochrany společnosti. V každé společnosti se totiž vyskytuje určitý okruh pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný způsob eliminace nežádoucího deviantního jednání, než jejich izolace prostřednictvím odnětí svobody. Osoba pachatele a zejména pak v situaci, kdy se tento pachatel v průběhu trestního řízení stává návazně obviněným, obžalovaným a konečně odsouzeným je předmětem zájmu sociálních oborů. Z nich na prvním místě stojí sociální práce jako důležitá součást resocializačního procesu a sekundárně jako významná součást prevence recidivy kriminálního chování.

Tématu „Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody“ jsem se rozhodla věnovat proto, že se nejedná o téma, které by provázelo naše životy každým dnem. Jedná se spíše o téma až příliš okrajové a zcela nedůvodně opomíjené. Téma sociální práce obecně ve společnosti není často diskutované. Ani samotná sociální práce nemá ve společnosti takový význam, jaký by si zasloužila, a proto bych chtěla touto bakalářskou prací poukázat na to, že sociální práce se zvláštním zřetelem na sociální práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody je významná, nezastupitelná a nezbytná a mělo by ji být věnováno více pozornosti než doposud.

Aby obecně sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody dosáhla většího uznání, je třeba mimo jiné zjistit, jaká je role sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených. Pro výzkumné šetření byl vybrán vzorek odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody ve věznicí Rýnovice. K dosažení tohoto hlavního cíle bakalářské práce jsem vymezila dva specifické (dílčí) cíle. Prvním dílčím cílem je zjistit, zda odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody využívají pomoci sociálního pracovníka a jak jeho pomoc hodnotí. Druhým dílčím cílem je zjistit, jak odsouzení hodnotí přístup sociálního pracovníka.

Cíle budou zjišťovány prostřednictvím kvantitativní výzkumné strategie. Kvantitativní výzkumné šetření je navrženo tak, aby přineslo numerická data měřením proměnných.

Data budou sbírána metodou dotazování, technikou dotazníku. Tento způsob provádění sociálního výzkumu je zvolen především pro jeho možnost získat informace od velkého množství respondentů.

Výsledky výzkumného šetření mohou být důležité i pro samotného sociálního pracovníka, neboť bude zjištěna od respondentů (odsouzených) zpětná vazba na jeho hodnocení. Na základě zjištěné zpětné vazby může sociální pracovník, v případě nespokojenosti s jeho přístupem, změnit svůj postoj a zlepšit tak způsob spolupráce s odsouzenými. V případě spokojenosti bude sociální pracovník ubezpečený tím, že svou profesi vykonává tak, jak se od něho očekává.

Strukturu této bakalářské práce lze rozčlenit do dvou hlavních částí – teoretické a praktické. Teoretická část obsahuje pět kapitol. První kapitola je věnována tématice filozofie trestu. Ve druhé kapitole se zabývám trestem odnětí svobody se zvláštním zaměřením na nepodmíněný trest odnětí svobody coby jednoho z jeho typů. Třetí kapitola je zaměřena na tematiku výkonu trestu odnětí svobody, přičemž je nejprve obecně uveden výkon trestu odnětí svobody a teprve následovně je uveden orgán zajišťující výkon trestu odnětí svobody, místo výkonu trestu odnětí svobody, diferenciací výkonu trestu odnětí svobody a vnitřní řád věznic. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na průběh výkonu trestu odnětí svobody, zejména na přijímání a umístění odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody, zacházení s nimi během výkonu trestu odnětí svobody, jejich práva a povinnosti během výkonu trestu odnětí svobody a na důvody propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Sociální práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody je věnována kapitola pátá, která však také nejdříve uvádí obecné vymezení sociální práce a profese sociálního pracovníka. Praktickou část tvoří kapitola šestá a sedmá. Kapitola šestá se zabývá metodologií výzkumného šetření, tedy formulací hlavního cíle a dílčích cílů výzkumného šetření, zvolenou výzkumnou strategií, metodou a technikou sběru dat, popisem výzkumného souboru a místa, průběhem výzkumného šetření, způsobem analýzy dat, reflexí etických rizik výzkumného šetření a riziky zvolené výzkumné strategie z hlediska validity výzkumného šetření. Obsahem sedmé kapitoly je popis a interpretace dosažených výsledků výzkumného šetření včetně srovnání dosažených výsledků mého výzkumného šetření s obdobným výzkumným šetřením.

Teoretická část

1 Trest

V první kapitole považuji za nutné se zaměřit na vymezení klíčového pojmu této bakalářské práce, a to pojmu trestu. Po vymezení pojmu trestu považuji dále za nezbytné se zaměřit na vymezení jeho účelu. Na základě vymezení pojmu a účelu trestu bude možné dosáhnout lepší orientace a lepšího porozumění v následujících kapitolách. Jednotlivé kapitoly na sebe logicky navazují tak, aby přinesly ucelený přehled o nepodmíněném trestu odnětí svobody a jeho výkonu. Pomocí tohoto uceleného přehledu dosáhneme také lepšího porozumění tomu, za jakých okolností a v jakém prostředí sociální pracovník svou profesi vykonává.

1.1 Pojem trestu

Trest je jedním z prostředků státního donucení, jímž se realizuje základní, to jest ochranná funkce trestního práva. Podle předchozí právní úpravy (§ 2 trestního zákona¹) byly za prostředky ochrany základních společenských zájmů, vztahů a hodnot považovány pohrůžka tresty, jejich ukládání a výkon a ochranná opatření. Byť platný trestní zákoník² výslovně takto nestaví, lze pohrůžku trestněprávními sankcemi, jejich ukládání a výkon za základní prostředky ochrany společnosti stále považovat. (Kratochvíl a kol., 2009)

Trest lze vymezit jako zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání. (Jelínek a kol., 2008) Právní následek trestného činu je třeba odlišit od následku jednání jako obligatorního znaku objektivní stránky trestného činu. (Kratochvíl a kol., 2009)

Trest může být uložen pouze za trestný čin (*nulla poena sine crimine*), na základě zákona (*nulla poena sine lege*) a subjektem, který je k tomu oprávněn, tedy soudem.

¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

² Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Tyto principy jsou uvedené v článku 90 Ústavy a článku 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. (Kratochvíl a kol., 2009)

Podstatou trestu je újma ukládaná pachateli trestného činu. Tato újma spočívá v citelných zásazích do občanských práv a svobod občanů, jejich cti a majetku. Jde o újmu záměrnou, jejíž uložení a výkon má odsouzeného (i veřejnost) vychovávat k zachovávání zákonů a vyvolávat varovné představy odvracející od páchaní trestné činnosti. (Solnař, Fenyk, Císařová a Vanduchová, 2009)

České trestní právo založené na zásadách humanismu vychází z názoru, že trestní represe musí být rozumná a že má působit újmu, pouze pokud to vyžaduje splnění účelu trestu. Jinými slovy řečeno, újma v trestu obsažená nesmí převyšovat nezbytně nutnou ochranu společnosti. Ve spojitosti s tím článek 7 Listiny základních práv a svobod vyjadřuje požadavek, podle kterého nesmí být nikdo mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. V trestním zákoníku je tato zásada výslovně uvedena v ustanovení § 37 odst. 2, podle kterého pachateli nelze uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce, výkonem trestní sankce pak nesmí být ponížena lidská důstojnost. Trest musí být podle ustanovení § 38 odst. 1 trestního zákoníku přiměřený zejména povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. (Šámal, Novotný, Gřivna, Herczeg, Vanduchová, Vokoun a kol., 2016)

Požadavek přiměřenosti trestu trestnému činu nevyplývá z nějakých iracionálních důvodů. Trest představuje omezení svobody jednoho v zájmu svobody ostatních. Jeho nebezpečnost je zpravidla nejspolehlivějším kritériem potřeby působení na pachatele. Přiměřenost trestu trestnému činu je zárukou toho, abychom nezpůsobili při odvracení nebezpečí hrozícího společnosti větší škodu, než byla škoda, která v podstatě hrozila. Požadavek přiměřenosti je rovněž nejdůležitějším projevem základního atributu každého trestu, kterým je spravedlnost. (Novotný, 1969) Pro druh a výměru trestu kromě povahy a závažnosti trestného činu, poměrů pachatele jsou však také důležité aspekty jako způsob dosavadního života pachatele a možnost jeho nápravy, polehčující a přitěžující okolnosti, které jsou upravené v ustanovení § 41 – 42 trestního zákoníku. (Chmelík, Novotný a Stočesová, 2016)

Naopak požadavek toho, že výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost, požaduje něco neuskutečnitelného. Svou lidskou důstojnost poníží pachatel u většiny trestních činů již tím, že se jich dopouští. Také systém trestů v českém trestním právu obsahuje tresty, které samy o sobě poníží lidskou důstojnost. Nelze totiž říci, že odpovídá důstojnosti člověka odnětí jeho svobody, a důstojnost pachatele poníží i podmíněný trest odnětí svobody, obecně prospěšné práce i jiné tresty. Bez trestů ponížujících lidskou důstojnost se ovšem v současnosti nemůžeme obejít. Jde však ve smyslu výše uvedeného ustanovení o to, aby nedocházelo ke zbytečnému ponížení lidské důstojnosti a k působení zbytečných útrap, aby tresty a jejich výkon byly vždy v souladu se svým účelem a spravedlností. Záhodno přemýšlet o změně zmíněného ustanovení, respektive jeho formulaci. Bylo by možné zvážit formulaci, že cílem výkonu trestu odnětí svobody není způsobení fyzického strádání nebo ponížení lidské důstojnosti. (Novotný, 1969)

Tento názor Novotného je ovšem třeba posuzovat v historickém kontextu, kdy jeho klasická práce O trestu a vězeňství vznikala a některé jeho názory byly poplatné tehdejší době. V současnosti je zcela nepřijatelné, aby jakýkoliv trest a jeho výkon ponížel lidskou důstojnost.

V trestu je obsaženo i negativní hodnocení osoby pachatele a jeho deliktu, a to jak právní, tak etické. Konečně je pro trest charakteristické, že jeho výkon lze zajistit státním donucením, tedy proti vůli pachatele. (Kratochvíl a kol., 2009)

Názor Kratochvíla a kol. odráží změnu společenskopolitických poměrů po listopadu 1989, připouští výkon trestu proti vůli pachatele, avšak již nepřipouští „ponížení lidské důstojnosti“ jako obsah výkonu trestu ve smyslu výše uvedeného názoru Novotného.

Na základě shrnutí výše uvedeného lze trest definovat jako „...*právní následek trestného činu představující jeden z prostředků realizace ochranné funkce trestního práva, ukládaný na základě zákona výlučně trestním soudem, zahrnující v sobě určitou újmu pro pachatele a vyjadřující negativní hodnocení pachatele a jeho činu, jehož výkon je vynutitelný státní mocí.*“ (Kratochvíl a kol., 2009, s. 471)

1.2 Účel trestu

Nejen účel trestního zákona samotného a prostředky k jeho dosažení, ale ani účel trestu není, na rozdíl od předchozí právní úpravy, v trestním zákoníku explicitně vyjádřen. Vymezení účelu trestu je podle důvodové zprávy k trestnímu zákoníku ponecháváno trestní nauce a v zákoně je nahrazeno promítnutím obecných zásad do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích. Tyto zásady jsou formulovány obecně pro všechny trestní sankce (ustanovení § 37 – 38), tak i speciálně pro tresty (ustanovení § 9 – 45) a pro ochranná opatření (ustanovení § 96 – 97) budou na rozdíl od proklamativního účelu sankcí přímo aplikovatelné na konkrétní případ. Účel trestání pak vyplývá nejen z těchto zásad, ale i z celkového pojetí trestního zákoníku a zejména pak z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestních sankcí. (Kratochvíl a kol., 2009)

Jen pro úplnost je třeba připomenout ustanovení § 36 trestního zákoníku, podle kterého jsou trestními sankcemi tresty a ochranná opatření.

Podle předchozí právní úpravy výslovně uvedené v ustanovení § 23 odst. 1 trestního zákona bylo účelem trestu odnětí svobody chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Tato ochrana je pak realizována individuální a generální prevencí. (Kratochvíl a kol., 2009) Individuální prevencí rozumí zabránění pachateli v dalším páčání trestné činnosti a jeho převychování k řádnému životu člověka. Generální prevencí se pak rozumí působení výchovně na ostatní členy společnosti. Jedná se zejména o působení na kolísavé občany, tedy potencionální pachatele, jež je nutno před spácháním trestného činu varovat a ukázat jim na neodvratnost spravedlivého trestu. (Novotný, 1969)

„Aby uložený trest naplnil svůj účel, měl by být zákonný, přiměřený, individualizovaný a humánní, postihující především pachatele trestného činu s minimálním negativním vlivem na jeho sociální okolí, zejména rodinné zázemí. Měl by také poskytovat i přiměřenou satisfakci osobám poškozeným trestným činem...“ (Kratochvíl a kol., 2009, s. 473)

2 Trest odnětí svobody

V druhé kapitole se zaměřím na vymezení dalšího klíčového pojmu této bakalářské práce, a to pojmu trestu odnětí svobody. V tomto momentě je možné mít o pojmu trestu odnětí svobody již nějakou představu, neboť je zřejmé, že se jedná o jeden z druhů trestů. To samé platí i pro jeho účel. Pozornost proto bude věnována spíše postavení trestu odnětí svobody v systému trestů *de lege lata* neboli výčtu jednotlivých druhů trestů podle platného zákona a právní úpravě vztahující se na trest odnětí svobody, která stanoví typy či formy trestu odnětí svobody. Protože je tato problematika velmi rozsáhlá, zaměřím se dále pouze na jeden z typů trestu odnětí svobody, kterým je nepodmíněný trest odnětí svobody. Jedním z dalších důvodů, proč se zaměřím pouze na tento typ trestu je také skutečnost, že pouze nepodmíněný trest odnětí svobody je předmětem této bakalářské práce.

2.1 Trest odnětí svobody v systému trestů

Systém trestů *de lege lata* je tvořen dvěma subsystemy, a to tresty pravidelnými (§ 52 odst. 1 trestního zákoníku) a tresty výjimečnými (§ 54 trestního zákoníku). Trest odnětí svobody je součástí obou těchto uvedených subsystemů. (Kalvodová, 2016)

Výjimečnost trestů uvedených v ustanovení § 54 trestního zákoníku však nespočívá v tom, že by šlo o tresty svou podstatou se odchyloující od základních zásad a funkcí trestního práva. Jejich existence je vynucena potřebou reagovat na mimořádné případy trestných činů, které se svou povahou a závažností vymykají z rámce obvyklé kriminality, k jejímuž postihu dostačují tresty pravidelné. I tato výjimečná reakce musí být vždy v souladu s trestněprávními zásadami a s cílem naplnit funkce trestního práva. (Kratochvíl a kol., 2009)

Na rozdíl od právní úpravy obsažené v předchozím trestním zákoně je v trestním zákoníku explicitně definován. Podle ustanovení § 52 odst. 2 trestního zákoníku se trestem odnětí svobody rozumí, nestanoví-li zákon jinak, nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Zvláštním typem trestu odnětí svobody je podle ustanovení § 52 odst. 3 trestního zákoníku výjimečný trest. Speciální právní

úprava trestu odnětí svobody je obsažena v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. (Kalvodová, 2016)

Trest odnětí svobody plní rovněž roli náhradního trestu. (Kalvodová, 2016) Někdy bývá právě rozlišován trest odnětí svobody jako trest primární, tedy nepodmíněný trest odnětí svobody vyslovený rozsudkem, a jako trest sekundární, který je ukládán pro případ, že jiný druh trestu nebyl vykonán, a který zajišťuje prosazení soudem vysloveného výroku o trestu jiným způsobem. (Solnař, Fenyk, Císařová a Vanduchová, 2009)

2.2 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody je možné charakterizovat jako trest univerzální a nejpřísnější. Univerzální proto, že je obsažen v každé skutkové podstatě ve zvláštní části trestního zákoníku a je možno jej tak uložit za každý trestný čin a kterémukoli (dospělému) pachateli. S univerzální povahou souvisí rovněž to, že zákon nestanoví žádné zvláštní předpoklady pro ukládání tohoto trestu. Uplatní se pouze obecná podmínka ustanovení § 53 odst. 1 trestního zákoníku, podle níž je možné trest uložit samostatně, je-li uveden ve zvláštní části trestního zákoníku. Samozřejmě tu platí zásada zákazu dvojího přičítání z hlediska trestů, konkrétně v jejím významu neslučitelnosti trestů shodné věcné povahy ukládaných témuž pachateli (ustanovení § 53 odst. 1 věta třetí trestního zákoníku). Nejpřísnějším trestem je nepodmíněné odnětí svobody proto, že představuje nejcitelnější zásah do nejširšího okruhu základních práv a svobod jedince. Znamená nejen zbavení osobní svobody spojené s povinností podrobit se výkonu trestu, ale omezuje též řadu jiných práv a svobod (například právo sdružovat se, právo podnikat, právo vykonávat volené funkce a podobně³). (Kratochvíl a kol., 2009)

V duchu ekonomie trestní represe a přiměřenosti sankcí je proto žádoucí používat nepodmíněný trest odnětí svobody jako ultima ratio, tedy jen tehdy, nepostačí-li uložení jiného trestu s odnětím svobody nespojeného. Tento princip je vyjádřen v ustanovení § 38 odst. 2 trestního zákoníku, podle něhož tam, kde postačí uložení

³ Viz ustanovení § 27 zákona o výkonu trestu odnětí svobody

trestní sankce pro pachatele méně postihující, nesmí být uložena sankce pro pachatele pro pachatele citelnější. Přímo ve vztahu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody se pak jedná o ustanovení § 55 odst. 2 trestního zákoníku, který v podstatě zakotvuje výjimečnost nepodmíněného trestu odnětí svobody v případě trestných činů, u nichž horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let. Soud může uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Speciálně je pak výjimečnost trestu odnětí svobody stanovena pro trestný čin zanedbání povinné výživy podle ustanovení § 196 odst. 1 nebo 2 trestního zákoníku, kdy lze uložit nepodmíněný trest jen za podmínky, že uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit jiný trestem (ustanovení § 55 odst. 2 poslední věta trestního zákoníku ve znění zákona č. 390/2012 Sb.). (Kalvodová, 2012)

Přes bezesporu pozitivní posun trestní politiky k alternativnímu trestání a posilování pozice nepodmíněného trestu odnětí svobody jakožto ultima ratio zůstává tento trest v určitých případech trestem nezastupitelným. V každé společnosti se totiž vyskytuje určitý okruh pachatelů, u nichž nepřichází v úvahu jiný způsob eliminace nežádoucího deviantního jednání spočívajícího v páchání trestných činů, než jejich izolace prostřednictvím odnětí svobody. (Kratochvíl a kol., 2009)

Trvání nepodmíněného trestu odnětí svobody je v trestním zákoníku stanoveno jednak maximální možnou délkou, která je představována obecnou horní hranicí dvacet let (ustanovení § 55 odst. 1 trestního zákoníku), a jednak trestními sazbami stanovenými u jednotlivých skutkových podstat. Trestní sazba je konkretizována u jednotlivých skutkových podstat buď prostřednictvím horní a dolní hranice, anebo pouze hranice horní. Rozpětí trestní sazby spolu s tím, zda určitá skutková podstata obsahuje nebo neobsahuje další druh trestů, je projevem zákonné individualizace trestu vycházející z typové společenské škodlivosti trestného činu a současně vytváří rámec pro individualizaci soudní. Překročení dvacetileté horní hranice je možné pouze výjimečně, a to pouze v případech nejzávažnějších trestných činů. Jedná se o případy mimořádného zvýšení trestu odnětí svobody podle ustanovení § 59 trestního zákoníku, ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny podle ustanovení § 108 trestního zákoníku

nebo výjimečného trestu podle ustanovení § 54 trestního zákoníku. (Kalvodová, 2016) Maximální hranice trestu odnětí svobody ve výši dvaceti let musí být dodržována i při ukládání úhrnného, souhrnného trestu za pokračování v trestném činu, a to i v případě vícečinného souběhu počtu trestních činů, kdy se při ukládání tohoto trestu zvyšuje horní hranice o jednu třetinu. (Šámal a kol., 2009)

Minimální hranice trvání trestu odnětí svobody stanovena v trestním zákoníku není, nicméně být přizpůsobena povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a poměrům pachatele. (Chmelík, Novotný a Stočesová, 2016)

Z čistě teoretického hlediska by tedy v případech, kde není spodní hranice trestní sazby uvedena, mohla být minimální délka trestu stanovena na jeden den či dvacet čtyři hodin. Při studiu literatury a judikatury jsem se nesečkala s takovouto víceméně bizarní výměrou trestu, stejně tak jako jsem se nesečkala s výměrou trestu podle dnů nebo týdnů. Zdá se, že z praktického hlediska jsou ukládány tresty odnětí svobody ve výměře nejméně jednoho měsíce, a to stejně jen výjimečně. Lze totiž důvodně předvídat, že by soud v těchto případech uložil jiný druh trestu, případně by byl případ řešen některou z forem odklonu s ohledem na bagatelní charakter spáchaného trestného činu.

3 Výkon trestu odnětí svobody

V návaznosti na předchozí kapitolu i vzhledem ke klíčovým pojmům této bakalářské práce vnímám za důležité se v této kapitole zaměřit na problematiku výkonu trestu odnětí svobody. Nejdříve se zaměřím na obecný popis výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém zahrnu právní úpravu vztahující se k výkonu trestu odnětí svobody a účel výkonu trestu odnětí svobody. Následně se zaměřím na popis orgánu zajišťující výkon trestu odnětí svobody, místo výkonu trestu odnětí svobody, diferenciaci výkonu trestu odnětí svobody a vnitřního řádu věznic.

3.1 Obecně o výkonu trestu odnětí svobody

Trestní zákoník v ustanovení § 55 odst. 3 odkazuje na zvláštní právní předpis, podle kterého se nepodmíněný trest odnětí svobody vykonává. Tímto právním předpisem je myšlen zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Problematika výkonu trestu odnětí svobody je dále také upravena trestním zákoníkem, trestním řádem, vyhláškou č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy a vyhláškou č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Nutnost samostatné právní úpravy výkonu trestu odnětí svobody je dána jeho závažností s ohledem na zásah do lidských práv a svobod. Z tohoto důvodu je třeba, aby práva a povinnosti odsouzených a vězeňského personálu byly konkrétně vymezeny. (Chmelík, Novotný a Stočesová, 2016)

Ustanovení § 1 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody stanoví, že výkonem trestu se sleduje dosažení účelu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) ve smyslu trestního zákona prostředky stanovenými v tomto zákoně.

„Účelem trestu odnětí svobody ve smyslu trestního zákona je třeba rozumět účel trestu obecně.“ (Kalvodová, 2012, s. 2)

Nezbytným předpokladem pro dosažení účelu trestu je správné fungování celého vězeňského systému. Této problematice věnuje Ministerstvo spravedlnosti České republiky dlouhodobě náležitou pozornost a konkrétním vyjádřením této pozornosti je tvorba dlouhodobých koncepcí vězeňství, které stanoví směry jeho dalšího vývoje, zefektivnění a prohlubování jeho humanizace.

Po Koncepci vězeňství do roku 2015 přišlo a jejím vyhodnocením přijalo Ministerstvo spravedlnosti České republiky podstatně širší materiál nazvaný Koncepce vězeňství do roku 2025.

Koncepce vězeňství do roku 2025 vychází ze základní premisy, jíž je multidisciplinární a meziresortní přístup k problematice vězeňství. Je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegraci do společnosti, nemůže být ale vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a fungování sociálního systému státu. S ohledem na skutečnost, že většina odsouzených bude jednoho dne propuštěna z výkonu trestu odnětí svobody, je naprosto nezbytné vycházet ze základní zásady, a to, že příprava na propuštění odsouzeného a na jeho život po opuštění věznice začíná dnem jeho nástupu do výkonu trestu odnětí svobody. (Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2016)

Nicméně o tom, zda trestu odnětí svobody plní svůj účel lze pochybovat. Trest odnětí svobody je dlouhodobě podrobován kritice. Je poukazováno na jeho neefektivnost, a to nejen z pohledu nápravy pachatele, ale také z hlediska vysokých finančních nákladů výkonu trestu odnětí svobody. Někteří odborníci hovoří dokonce o takzvané krizi trestu odnětí svobody. (Jelínek, 2009)

Trest odnětí svobody, jak jsem již zmiňovala, nelze zavrhnout, neboť ve společnosti se vždy budou vyskytovat pachatelé dopouštějící se závažné trestné činnosti, před nimiž je třeba chránit společnost a zabránit jim v páchání další trestné činnosti.

Nepodmíněný trest odnětí svobody s sebou navíc přináší spoustu špatných vlivů zejména ze strany ostatních spoluvězňů, kterým je vězeň vystaven doslova ve dne v noci, neboť při výkonu trestu odnětí svobody dochází ke vzniku jakéhosi umělého prostředí a ke koncentraci těch nejnarušenějších odsouzených. Výkon trestu odnětí svobody přetrhává sice často svazky sociálně škodlivé, ale často narušuje i svazky sociálně užitečné – rozbíjí rodiny, vede k rozvodům, porušuje i jiné citové vztahy, vede ke ztrátě zaměstnání a případně přerušení vzdělávacího procesu a vytváří nemalé překážky resocializace odsouzeného. (Novotný, 1969)

Tento proces začíná ve výkonu trestu a velmi často, zejména u dlouhodobých trestů odnětí svobody, pokračuje i po propuštění na svobodu.

Může u vězňů vést i k otrlosti, otupělosti, lhostejnosti, pokrytectví, lži, podvodu, podlézavosti, pocitům méněcennosti a ke stavu apatie. V neposlední řadě může vést k narušení volných vlastností, neboť bereme ve značné míře svobodu rozhodování tomu, koho chceme naučit, aby se v budoucnu dokázal rozhodovat správně. Bez řešení těchto rozporů bohužel ale není možné mluvit o výchovném významu nepodmíněných trestů odnětí svobody. (Novotný, 1969)

3.2 Orgán zajišťující výkon trestu odnětí svobody

Trest ukládá a jeho výkon nařizuje soud. Výkon trestu odnětí svobody zajišťuje Vězeňská služba České republiky (dále jen „Vězeňská služba“). Vězeňská služba byla zřízena zákonem č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky ze dne 17. listopadu 1992.

Postavení a kompetence Vězeňské služby jsou blíže specifikovány v ustanovení § 1 zákona o vězeňské službě České republiky. Podle tohoto ustanovení Vězeňská služba zajišťuje kromě výkonu trestu odnětí svobody i výkon vazby, výkon zabezpečovací detence a v rozsahu stanoveném zákonem o vězeňské službě ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Řídí ji generální ředitel Vězeňské služby, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Generální ředitel odpovídá za činnost Vězeňské služby. Vězeňská služba je správním úřadem a účetní jednotkou ve smyslu ustanovení § 9 odst. 2 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích. Vězeňská služba se člení na organizační jednotky, jimiž jsou generální ředitelství, vazební věznice, věznice, ústavy pro výkon zabezpečovací detence, Střední odborné učiliště a Akademie Vězeňské služby. V čele těchto organizačních jednotek jsou ředitelé, které jmenuje a odvolává generální ředitel. Vězeňská služba působí na území České republiky, pokud nestanoví zvláštní právní předpis nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, k jejíž ratifikaci dal Parlament souhlas a jíž je Česká republika vázaná, jinak.

Hlavními úkoly Vězeňské služby podle ustanovení § 3 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody jsou střežení odsouzených, dozor nad nimi a zajištění metod zacházení s odsouzenými za stanovených podmínek výkonu trestu. Zákon o vězeňské službě vymezuje úkoly Vězeňské služby v ustanovení § 2 odst. 1 konkrétněji. Pokud jde o výkon trestu odnětí svobody, pak Vězeňská služba podle tohoto ustanovení plní následující úkoly, jejichž prostřednictvím realizuje hlavní úkoly podle zákona o výkonu trestu odnětí svobody:

- spravuje a střeží vazební věznice a věznice a odpovídá za dodržování zákonem stanovených podmínek výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody,
- střeží, předvádí a eskortuje osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a eskortuje osoby do výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, ústavního ochranného léčení nebo zabezpečovací detence, a to bezprostředně po ukončení trestu odnětí svobody,
- prostřednictvím programů zacházení soustavně působí na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění,
- provádí výzkum v oboru penologie a využívá jeho výsledky a vědecké poznatky při výkonu trestu odnětí svobody,
- vytváří podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu trestu odnětí svobody,
- provozuje hospodářskou činnost za účelem zaměstnávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody,
- zabezpečuje vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody,
- poskytuje zdravotní služby ve svých zdravotnických zařízeních osobám ve výkonu trestu odnětí svobody; v případě potřeby zabezpečuje zdravotní služby u mimovězeňských poskytovatelů zdravotních služeb,
- v rozsahu stanoveném zvláštním právním předpisem objasňuje a prověřuje vlastními pověřenými orgány trestné činy osob ve výkonu trestu odnětí svobody.

Podle ustanovení § 3 odst. 1 zákona o vězeňské službě tyto úkoly zajišťují ve Vězeňské službě vězeňská stráž, justiční stráž, správní služba, Akademie Vězeňské služby a pověřené orgány Vězeňské služby.

3.3 Místo výkonu trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody se vykonává v souladu s ustanovením § 5 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody ve věznici nebo ve zvláštním oddělení vazební věznice určeného pro výkon trestu odnětí svobody. Toto ustanovení navazuje na ustanovení § 55 odst. 3 trestního zákoníku, podle kterého se nepodmíněný trest odnětí svobody vykonává podle zvláštního právního předpisu ve věznicích.

Výjimečně lze trest odnětí svobody na dobu nezbytně nutnou podle ustanovení § 5 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody vykonávat i ve zdravotnickém zařízení mimo objekty spravované Vězeňskou službou. Jedná se o výjimečnou situaci, kdy zdravotní stav odsouzeného vyžaduje zdravotní péči, kterou nelze zařídit ve zdravotnickém zařízení Vězeňské služby a výkon trestu nelze přerušit. Střežení odsouzeného v takové situaci zajišťuje nejbližší věznice.

Obrázek 1 nám přináší mapu věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů v České republice. V České republice se v současnosti nachází 35 věznic z toho 10 vazebních věznic a dva detenční ústavy. (Vězeňská služba České republiky, 2013, online)

Obrázek 1: Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů (Vězeňská služba České republiky, 2013, online)

Na tomto místě pokládám za vhodné uvést stručnou charakteristiku věznice Rýnovice, která je předmětem výzkumného šetření této bakalářské práce.

Věznice Rýnovice, jako organizační jednotka Vězeňské služby, je zřízena nařízením ministryně spravedlnosti č. 4 ze dne 31. října 1997. Je členěna na dva základní typy, a to oddělení s dozorem a ostrahou. V současné době ve věznici Rýnovice trest odnětí svobody vykonává přibližně pět set odsouzených při ubytovací kapacitě pět set odsouzených. Ve všech typech věznice jsou odsouzení diferencováni podle zásad vnitřní diferenciacce, která je nedílnou součástí ovlivňování a podle způsobu jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a k výkonu trestu jsou zařazováni do jednotlivých prostupných skupin. Z důvodu potřeby oddělit odlišné typy odsouzených je ve věznici zřízeno Oddělení pro mladé a prvovězňené odsouzené, studující, Bezdrogová zóna, Výstupní oddělení, Oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování, Oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a Oddělení pro léčbu drogových závislostí. (Věznice Rýnovice, 2016, online)

3.4 Diferenciace výkonu trestu odnětí svobody

„Důvodem diferencovaného výkonu trestu odnětí svobody v jednotlivých typech věznic je snaha, aby pachatelé odsouzení za méně závažné trestné činy nepřicházeli do styku s pachateli závažnější trestné činnosti, nedocházelo tak k jejich nežádoucím ovlivnění a mohlo na ně být působeno různě účinnými prostředky k jejich nápravě.“ (Chmelík, Novotný a Stočesová, 2016, s. 218)

Podle ustanovení § 56 odst. 1 trestního zákoníku se nepodmíněný trest odnětí svobody vykonává diferencovaně ve věznici s dohledem, dozorem, ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Na toto ustanovení navazuje ustanovení § 8 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého se věznice člení podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to s dohledem, dozorem, ostrahou a se zvýšenou ostrahou.

V době dokončování této bakalářské práce došel do poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky návrh příslušné novely trestního zákoníku, podle které by na příště existovaly pouze dvě diferenciacní skupiny věznic.

„Z hlediska vnějšího střežení se typy věznic odlišují tím, zda v nich jsou či nejsou užívány speciální – stavebně technické prostředky (např. zdi, ploty s ostnatým drátem) a ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených.“ (Kalvodová, 2012, s. 24)

Ve věznici s dohledem a ve věznici s dozorem podle ustanovení § 49 odst. 1 řádu o výkonu trestu odnětí nejsou užívány speciální stavebně technické prostředky ani ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených. Kontrolou a dohledem nad činností odsouzených jsou pověřeni vychovatelé a ve věznici s dozorem i dozorcí. Dle téhož ustanovení odst. 2 řádu o výkonu trestu odnětí svobody ve věznici s ostrahou a se zvýšenou ostrahou již jsou používány speciální stavebně technické prostředky i ozbrojené stráže k zabránění útěku odsouzených.

„Zajištění vnitřní bezpečnosti souvisí s otázkou možností volného pohybu odsouzených v areálu věznice, s jejich kontrolou, s možností pobytu mimo věznici za účelem práce, volnočasových aktivit či průběhem návštěv.“ (Kalvodová, 2012, s. 24)

Nejmírnější režim z hlediska výše uvedeného se uplatňuje ve věznici s dohledem. Zajišťování vnitřní bezpečnosti ve věznici s dohledem upravuje ustanovení § 51 odst. 1 – 5 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého se odsouzení v určených prostorách věznice pohybují bez omezení. Pracují zpravidla na pracovištích mimo věznici. Dohled nad jejich pracovní činností je svěřen vychovateli, který jej vykonává alespoň jedenkrát týdně. Ředitel věznice může odsouzeným povolit v mimopracovní době volný pohyb i mimo věznici za účelem účasti na akcích kulturně výchovných, osvětových a sportovních, na bohoslužbách a k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení. Současně rozhodne, zda budou odsouzení doprovázeni zaměstnancem Vězeňské služby, neboť pobyt mimo věznici může být realizován i bez takového doprovodu. Návštěvy odsouzených se uskutečňují zpravidla bez dohledu zaměstnance Vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou může ředitel věznice jednou za dva týdny povolit odsouzenému dočasně opustit věznici nejdéle na dobu 24 hodin, tedy jednoho dne. Zajišťování vnitřní bezpečnosti ve věznici s dohledem odráží skutečnost, že do věznice

s dohledem soud zařazuje podle ustanovení § 56 odst. 2 písm. a) trestního zákoníku zpravidla pachatelé, kterým byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, a proto jim lze ponechat určitou míru svobody.

O něco přísnější režim je stanoven pro věznicí s dozorem. Zajišťování vnitřní bezpečnosti ve věznicí s dozorem upravuje ustanovení § 52 odst. 1 – 8 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého se odsouzení v prostorách věznice pohybují zpravidla organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Ředitel věznice však může odsouzeným, u nichž je možné předpokládat, že toho nezneužijí, povolit volný pohyb uvnitř věznice. Odsouzení pracují zpravidla na nestřežených pracovištích mimo věznicí. Dohled nad jejich činností je svěřen ředitelem věznice pověřenému zaměstnanci Vězeňské služby, který jej vykonává minimálně jedenkrát za hodinu. Ředitel věznice může odsouzeným, u nichž je možné předpokládat, že toho nezneužijí, povolit v mimopracovní době volný pohyb i mimo věznicí k návštěvám zdravotnických, rehabilitačních a obdobných zařízení. Současně rozhodne, zda budou odsouzení doprovázeni zaměstnancem Vězeňské služby. V mimopracovní době lze organizovat pro odsouzené akce mimo věznicí, za účasti zaměstnance Vězeňské služby. Režim návštěv je stejný jako ve věznicí s dohledem, to znamená, že návštěvy se uskutečňují zpravidla bez dohledu zaměstnance Vězeňské služby. Rovněž v souvislosti s návštěvou může ředitel věznice jednou za měsíc povolit odsouzenému dočasně opustit věznicí nejdéle na dobu dvaceti čtyř hodin. Do věznice s dozorem soud zařazuje dle ustanovení § 56 odst. 2 písm. b) trestního zákoníku zpravidla pachatelé, kterým byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a kteří již byli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatelé, kterým byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující tři léta a kteří dosud nebyli ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin.

Ještě o něco přísnější režim je stanoven pro věznicí s ostrahou. Zajišťování vnitřní bezpečnosti ve věznicí s ostrahou upravuje ustanovení § 53 odst. 1 – 7 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého se odsouzení v prostorách věznice pohybují organizovaně pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Ředitel věznice může odsouzeným, u nichž je možné předpokládat, že toho nezneužijí, výjimečně povolit volný pohyb v prostorách věznice při plnění pracovních úkolů. Odsouzení pracují

na pracovištích uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Ředitel věznice může povolit plnění pracovních povinností na nestřežených pracovištích mimo věznici těm odsouzeným, u nichž je možné předpokládat, že toho nezneužijí. Dohled nad jejich pracovní činností je určen ředitelem určenému zaměstnanci Vězeňské služby, který jej vykonává minimálně jedenkrát za 45 minut. Akce mimo věznici za účasti zaměstnance Vězeňské služby je možné organizovat jen pro odsouzené zařazené ve výstupním oddělení. Návštěvy odsouzených se uskutečňují zpravidla za dohledu zaměstnance Vězeňské služby. V souvislosti s návštěvou, může ředitel věznice odsouzenému ve výstupním oddělení, povolit jednou za dva měsíce dočasně opustit věznici nejdéle na dobu 24 hodin. Do věznice s ostrahou soud zařazuje podle ustanovení § 54 odst. 2, písm. c) trestního zákoníku zpravidla pachatelé, kterým byl trest uložen za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou, a pachatelé, kteří byli odsouzeni pro přečin spáchaný z nedbalosti a nebyli zařazeni do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem nebo s dozorem.

Nejpřísnější režim se uplatňuje ve věznici s ostrahou. Zajišťování vnitřní bezpečnosti ve věznici se zvýšenou ostrahou upravuje ustanovení § 54 odst. 1 – 5 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého se odsouzení v prostorách věznice pohybují organizovaně pod dohledem příslušníka Vězeňské služby. Odsouzení pracují na pracovištích uvnitř věznice nebo mohou vhodnou práci vykonávat přímo v celách. Dohled nad pracovní činností odsouzených je svěřen ředitelem pověřenému zaměstnanci Vězeňské služby, který jej vykonává nejméně jedenkrát za třicet minut. Odsouzeným se nepovoluje za žádných okolností volný pohyb uvnitř věznice. Návštěvy odsouzených se uskutečňují zpravidla za dohledu příslušníka Vězeňské služby. Do věznice s ostrahou soud zařazuje podle ustanovení § 56 odst. 2, písm. d) trestního zákoníku zpravidla pachatelé, kterým byl uložen výjimečný trest, trest odnětí svobody za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločinecké skupiny, kterým byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody ve výměře nejméně osmi let, nebo kteří byli odsouzeni za úmyslný trestný čin a v posledních pěti letech uprchli z vazby nebo z výkonu trestu.

„Členění do čtyř typů věznic představuje základní vnější diferenciaci výkonu trestu odnětí svobody. Na tu pak navazuje diferenciaci vnitřní v podobě zpravidla tří prostupných skupin vnitřní diferenciaci...“ (Kalvodová, 2012, s. 24)

Prostupné skupiny vnitřní diferenciaci jsou upraveny v ustanovení § 39 odst. 6 – 10 řádu o výkonu trestu odnětí svobody. Podle tohoto ustanovení prostupné skupiny vnitřní diferenciaci tvoří systém pozitivní motivace odsouzených. Ve vnitřním řádu se stanoví podrobnější podmínky vnitřní diferenciaci tak, aby odsouzený mohl být během výkonu trestu na základě změn v přístupu, plnění programu zacházení, plnění povinností a chování a jednání v souladu, nebo nesouladu s vnitřním řádem postupně zařazován do jednotlivých skupin. O změně zařazení odsouzeného do prostupné skupiny vnitřní diferenciaci rozhoduje ředitel věznice, případně jeho zástupce na základě doporučení odborných zaměstnanců, zpravidla při hodnocení programu zacházení.

Do první prostupné skupiny vnitřní diferenciaci se zařazují odsouzení, kteří převážně aktivně plní program zacházení i své další povinnosti a chovají se a jednají v souladu s vnitřním řádem věznice.

Do druhé prostupné skupiny vnitřní diferenciaci se zařazují odsouzení, kteří částečně plní program zacházení a převážně se chovají a jednají v souladu s vnitřním řádem věznice. Tato skupina je určena zpravidla jako vstupní pro odsouzené nastupující výkon trestu.

Do třetí prostupné skupiny vnitřní diferenciaci se zařazují odsouzení, kteří převážně odmítají přijmout nebo neplní program zacházení, neplní své povinnosti nebo se chovají a jednají v rozporu s vnitřním řádem věznice.

3.5 Vnitřní řád věznic

Z hlediska výkonu trestu jsou významné i vnitřní řády věznic. V ustanovení § 14 zákona o výkonu trestu odnětí svobody je stanoveno, že pro každou věznici stanoví její ředitel se souhlasem Generálního ředitelství Vězeňské služby vnitřní řád věznice, kterým se stanoví denní rozvrh chodu věznice, činnosti odsouzených a jejich podíl na řešení otázek souvisejících se životem ve věznici.

Denní rozvrh chodu věznice představuje časové rozvržení dne ve věznici, který se skládá z pravidelných a nezbytných akcí, které se opakují u všech odsouzených (budíček, hygiena, úklid, vycházka, večerka, výdej stravy, sčítací prověrky), z práce nebo pracovní terapie, z volitelných akcí podle programu zacházení a osobního volna a z nepravidelných celoustavních sportovních nebo kulturních akcí. (Bajcura, 1999) Součástí je rovněž stanovení výpůjční doby knihovny, doby pro výměnu prádla a výstrojních součástí a prodejní doby a minimálního sortimentu zboží vězeňské prodejny, doby konání bohoslužeb a podobně. (Kalvodová, 2012)

Vnitřní řád věznice vymezuje kromě jiného také druh a obsah činností, které jsou pro jednotlivé skupiny odsouzených buď povinné, nebo dobrovolné. (Kalvodová, 2012) V ustanovení § 40 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody je stanoveno, že okruh konkrétních činností, kterých je odsouzený povinen se zúčastnit nebo které může vykonávat, jsou stanoveny v programu zacházení.

Odsouzeným mají možnost ovlivňovat řešení otázek dotýkajících se jejich života ve věznici. Jedná se o návrhy a připomínky, které mohou odsouzení předkládat zaměstnancům Vězeňské služby. K realizaci tohoto oprávnění je možné bezesporu užít jednotlivé prostředky, které zákon o výkonu trestu odnětí svobody či řád o výkonu trestu odnětí svobody dává obecně odsouzeným k ochraně jejich práv, zejména žádost o rozhovor s ředitelem věznice či předkládání návrhů a připomínek obdobným způsobem, jakým jsou podávány stížnosti či žádosti k ochraně práv a oprávněných zájmů podle ustanovení § 26 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody a § ustanovení 34 odst. 3 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, to jest prostřednictvím uzamykatelných schránek. Obvyklou formou účasti odsouzených na řešení otázek souvisejících s jejich životem ve věznici stanovenou vnitřním řádem je účast na společných setkáních odsouzených se zaměstnanci věznice či prostřednictvím zástupců z řad odsouzených. (Kalvodová, 2012)

4 Průběh výkonu trestu odnětí svobody

Rovněž v návaznosti na předchozí kapitolu i vzhledem ke klíčovým pojmům této bakalářské práce pokládám za nutné se v této kapitole věnovat tomu, jak výkon trestu odnětí svobody probíhá. Problematika výkonu trestu odnětí svobody je také velmi rozsáhlou problematikou, a proto se v této bakalářské práci pro uvedení obecného přehledu zaměřím zejména na přijímání a umíst'ování odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody, zacházení s nimi během výkonu trestu odnětí svobody, jejich práva a povinnosti během výkonu trestu a na důvody pro propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

4.1 Přijímání a umíst'ování odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody

Přijímání odsouzených do výkonu trestu odnětí svobody je upraveno v ustanovení § 6 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, podle kterého do výkonu trestu odnětí svobody lze přijmou odsouzeného jen na základě písemného nařízení výkonu trestu vyhotoveného soudem.

Nařízení výkonu trestu je upraveno v ustanovení § 321 trestního řádu, podle kterého předseda senátu zašle příslušné věznicí nařízení výkonu trestu jakmile se rozhodnutí, podle něhož se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody, stalo vykonatelným a zároveň vyzve odsouzeného, pokud je na svobodě, aby trest ve stanovené lhůtě nastoupil. Pokud se však stal výrok o uložení trestu odnětí svobody vykonatelným rozhodnutím odvolacího soudu a odsouzený je ve vazbě, nařídí výkon tohoto trestu předseda senátu ihned po vyhlášení rozhodnutí. Předseda senátu odvolacího soudu tak může učinit i u odsouzeného, který není ve vazbě, pokud je z konkrétních skutečností zjištěno, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo jestliže z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava, že odsouzený uprchne nebo se bude skrývat. Pokud však není z konkrétních skutečností zjištěno, že pobyt odsouzeného na svobodě je nebezpečný, nebo pokud nevyplývá z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností důvodná obava, že uprchne nebo se bude skrývat, a není tak dán důvod pro okamžité nařízení výkonu trestu odnětí svobody, může předseda senátu k nastoupení trestu poskytnout odsouzenému přiměřenou lhůtu k obstarání svých záležitostí. Tato lhůta však nesmí být delší než jeden měsíc ode dne,

kdy nabylo právní moci rozhodnutí, podle něhož se má vykonat nepodmíněný trest odnětí svobody. Pokud odsouzený nenastoupí trest ve lhůtě, která mu byla poskytnuta, anebo pokud bylo z konkrétních skutečností zjištěno, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo jestliže z jeho jednání a dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava, že uprchne nebo se bude skrývat, může předseda senátu nařídit příkaz, aby byl do výkonu trestu dodán.

Na ustanovení § 6 zákona o výkonu trestu odnětí svobody navazuje ustanovení § 3 – 5 řádu o výkonu trestu odnětí svobody, které stanoví podmínky přijímání do výkonu trestu odnětí svobody. Podle těchto ustanovení je při přijetí do věznice je nutné nejprve prověřit totožnost odsouzeného, aby byla s ohledem na všechny dostupné doklady vyloučena jeho záměna s jinou osobou. Pokud odsouzený, dodaný do výkonu trestu odnětí svobody orgánem Policie České republiky, u sebe žádný doklad totožnosti nemá, může být do věznice přijat pouze za podmínky, jestliže jeho totožnost byla ověřena již dříve a je o tom na dokladech učiněn záznam příslušným orgánem soudu nebo policejním orgánem. Pokud odsouzený, který má být přijat do výkonu trestu, u sebe žádný doklad totožnosti nemá, je nutné jeho totožnost ověřit jiným způsobem, a to popřípadě, není-li důvod k pochybnostem, i jeho čestným prohlášením. Po ověření totožnosti se u odsouzeného provede osobní prohlídka a potřebná hygienická a protiepidemická opatření. Je zde stanovena podmínka, že osoba, která prohlídku provádí nebo je prohlídce přítomna, musí být stejného pohlaví jako odsouzený. Odsouzenému je dále vymezen okruh věcí, které si u sebe může ponechat. Odsouzený může u sebe ponechat písemnosti související s trestním řízením, které je nebo bylo proti němu vedeno, a další úřední písemnosti, v množství odpovídajícím možností jejich uložení v propůjčené skřínce fotografie, dopisy, právní předpisy, vlastní knihy, časopisy a noviny. Odsouzený může mít u sebe také kapesní nebo náramkové hodinky, psací potřeby, věci potřebné k vedení běžné korespondence, snubní prsten, ruční mlýnek na kávu, elektrický holicí strojek, hrneček na nápoje a základní hygienické potřeby. Odsouzenému se umožní používat vlastní přenosný radiopřijímač napájení z vlastního zdroje, pro který je v přijímači prostor a je jeho součástí, jen po provedení kontroly technických parametrů vedoucích ke zjištění, zda nebylo instalováno nežádoucí zařízení. Provedení kontroly zařídí na náklady odsouzeného správa věznice. V případě porušení pečeti dokumentující neporušenost radiopřijímače nesmí odsouzený radiopřijímač užívat, dokud na vlastní

náklady neumožní věznici zajistit kontrolu. Odsouzenému mohou být eventuálně ponechány i jiné věci. O jejich ponechání rozhoduje ředitel věznice, popřípadě jím pověřený zaměstnanec Vězeňské služby. Ostatní věci, které má odsouzený u sebe, mu správa věznice na jeho žádost uloží. Není-li uložení některých věcí obzvláště vzhledem k jejich povaze nebo množství možné, správa věznice na náklady odsouzeného zabezpečí jejich odeslání osobě, kterou odsouzený určí. Doklady osobní totožnosti odsouzeného přebírá věznice do úschovy vždy. V neposlední řadě je nutné, aby byl odsouzená při přijetí prokazatelně seznámen se svým právy a povinnostmi podle zákona o výkonu trestu odnětí svobody a řádu výkonu trestu odnětí svobody a s vnitřním řádem věznice.

O nástupu odsouzeného do výkonu trestu musí správa věznice bez prodlení informovat soud, který ve věci rozhodoval v prvním stupni, opatrovníka, byl-li odsouzený omezen na svéprávnosti, územní odbor krajského ředitelství Policie České republiky příslušný podle místa pobytu odsouzeného, orgán sociálně právní ochrany dětí nebo sociálního kurátora příslušný podle místa pobytu odsouzeného, Generální ředitelství Vězeňské služby, krajské vojenské ředitelství, pokud odsouzený podléhá jeho evidenci, a u důchodců a osob pobírajících výsluhový příspěvek nebo příspěvek za službu příslušný orgán sociálního zabezpečení.

Po nástupu je odsouzený ubytován v přijímacím oddělení věznice. Pobyt v tomto oddělení zpravidla nepřevyší jeden týden. Během pobytu v přijímacím oddělení se musí odsouzený podrobit vstupní lékařské prohlídce a nezbytných diagnostických a laboratorních vyšetření. Po uzavření vstupní lékařské prohlídky správa věznice zasílá okamžitě Generálnímu ředitelství Vězeňské služby všechny údaje nezbytné k rozhodnutí o umístění odsouzeného do konkrétní věznice.

Odsouzený nemusí totiž svůj trest vykonávat ve věznici, do které byl přijat, ale může být přemístěn do jiné věznice, ve které trest vykoná.

Při rozhodování o umístění odsouzeného podle § 9 odst. 3 zákona o výkonu trestu odnětí svobody se Generální ředitelství Vězeňské služby řídí zejména druhem programů zacházení s odsouzenými realizovaných v jednotlivých věznicích, možností poskytovat nebo zajišťovat potřebné zdravotní služby a podle možností také bere ohled na to, aby odsouzený vykonával trest odnětí svobody co nejbližší místu pobytu svých

blízkých osob. Rozhodnutí o umístění do konkrétní věznice se bez odkladu sdělí odsouzenému, aby o něm mohl informovat blízké osoby. Pokud odsouzený nemá finanční prostředky na to, aby informoval blízké osoby, odešle informaci o svém pobytu na náklady věznice.

Ohledně umístování odsouzených do konkrétních věznic platí také podmínka stanovená v ustanovení § 7 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, podle které se musí odděleně umísťovat odsouzení muži od odsouzených žen a dále zpravidla mladiství od dospělých, recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, odsouzení za úmyslné trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti a osoby trvale nezařaditelné, s poruchami duševními a poruchami chování a s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí.

Po přijetí do věznice se nově přijatý odsouzený ubytuje odděleně od ostatních odsouzených (již v této fázi se uplatní diferenciacce podle ustanovení § 7 zákona o výkonu trestu odnětí svobody), a to v nástupním oddělení věznice. Během pobytu v nástupním oddělení, jehož délka se určitě individuálně a zpravidla nepřevyšší dva týdny, zpracují určení odborní zaměstnanci komplexní zprávu o odsouzeném, včetně návrhu programu zacházení s odsouzeným, přičemž se odsouzený podrobně seznamuje s obsahem zákona o výkonu trestu odnětí svobody, řádem o výkonu trestu odnětí svobody, vnitřním řádem a prostředím, ve kterém bude trest vykonávat.

4.2 Komplexní zpráva a program zacházení

Podle ustanovení § 41 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody je komplexní zpráva shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného. Komplexní zpráva tedy obsahuje výsledky posouzení osoby odsouzeného odbornými zaměstnanci věznice z různých úhlů pohledu, zejména psychologického a pedagogického, eventuálně i lékařského. Vychází rovněž z dalších dostupných materiálů o osobě odsouzeného, kterými mohou být například zprávy z místa bydliště, pracoviště či školy, opis rejstříku trestů a zdravotní záznamy. Odborní zaměstnanci posuzují charakteristiku osobnosti odsouzeného, zejména stupeň jeho narušení, úroveň intelektu, případné psychické problémy, zdravotní stav, zájmy odsouzeného, jeho

dovednosti, rodinné či jiné vazby mimo vězení, ať již pozitivní nebo negativní a podobně. (Kalvodová, 2012)

Program zacházení se podle § 41 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody zpracovává na základě tohoto posouzení s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Podle téhož ustanovení odst. 3 zákona o výkonu trestu odnětí svobody program zacházení obsahuje konkrétně naformulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení naformulovaného cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Podrobnosti jsou stanovené v § ustanovení § 36 odst. 2 řádu o výkonu trestu, podle kterého se program zacházení člení na pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, speciální výchovné aktivity, zájmové aktivity a oblast utváření vnějších vztahů.

Pracovními aktivitami programu zacházení se podle ustanovení § 36 odst. 3 řádu o výkonu trestu odnětí svobody rozumí zaměstnávání, práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice (ustanovení § 32 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody) a pracovní terapie, která je vedena zaměstnancem Vězeňské služby s potřebným odborným vzděláním.

Vzdělávacími aktivitami programu zacházení se podle ustanovení § 36 odst. 4 řádu o výkonu trestu odnětí svobody rozumí vzdělávání organizované či realizované středním odborným učilištěm, vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu a vzdělávání v korespondenčních kursech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.

Speciálně výchovnými aktivitami programu zacházení se podle ustanovení § 36 odst. 5 řádu o výkonu trestu odnětí svobody rozumí sociální, speciální pedagogické, psychologické a terapeutické působení vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, zaměřené zejména na oblast příčin a důsledků páchání trestné činnosti, rizika a kriminogenní potřeby, osobnost odsouzeného, nebo změnu postojů, myšlení a chování odsouzeného.

Speciálně výchovné aktivity jsou určeny zejména odsouzeným s určitou poruchou osobnosti, psychickými problémy a podobně, kteří vyžadují specifické zacházení, aby u nich mohlo být dosaženo účelu výkonu trestu odnětí svobody. (Kalvodová, 2012)

Zájmovými aktivitami programu zacházení se podle ustanovení § 36 odst. 6 řádu o výkonu trestu odnětí svobody rozumí formy individuální a skupinové zájmové činnosti organizované a vedené zaměstnanci s potřebným odborným vzděláním, které rozvíjejí v souladu s účelem výkonu trestu schopnosti, vědomosti a dovednosti odsouzených.

Smyslem zájmových aktivit je naučit odsouzené smysluplně trávit svůj volný čas a vyplnit ve výkonu trestu čas aktivní činností zaměřenou na rozvoj osobnosti odsouzeného, udržení fyzické a psychické kondice, vytvoření kulturních návyků a potřeb. Lze je rozdělit na rekreativní, sportovní a kulturní. Cílem rekreativních aktivit, k nimž patří například sledování televize nebo hraní společenských her, je především regenerace fyzických a psychických sil odsouzených po práci. Sportovní aktivity umožňují posilování fyzické kondice, učí odsouzené sebekázni, sebeovládání a kolektivnímu soužití a působí blahodárně i na psychiku odsouzených. Věznice se proto snaží vytvořit podmínky pro sportovní vyžití vězňů v podobě posiloven, hřišť pro míčové hry, a podobně. Kulturní aktivity přispívají celkovému rozvoji osobnosti odsouzeného. Zahrnují například návštěvu koncertů či divadelních představení organizovaných buď přímo ve věznici, nebo mimo věznici. Patří k nim rovněž vlastní tvorba odsouzených, například malování, literární činnost, zpěv či hra na hudební nástroj ve vězeňské hudební skupině a jejich prezentace v podobě výstav či koncertů ve věznicích nebo vydávání vězeňských časopisů. (Mezník, Kuchta a Kalvodová, 1995)

Oblast utváření vnějších vztahů není v řádu o výkonu trestu odnětí svobody blíže specifikována, nicméně oblast utváření vnějších vztahů je zaměřena zejména na vytvoření a udržení či posílení pozitivních sociálních vazeb odsouzeného mimo vězení. Patří sem systém kontaktů s osobami blízkými, popřípadě jinými osobami v podobě návštěv, korespondence či telefonního hovoru. Dále i možnost opuštění věznice za podmínek stanovených v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody a řádu o výkonu trestu odnětí svobody, například za účelem výkonu práce, školní docházky,

návštěv kulturních nebo jiných akcí. Důležitou je rovněž příprava na odsouzeného na propuštění na svobodu. Ta zahrnuje například jeho seznamování se změnou společenské reality, k níž došlo v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, vyřizování různých záležitostí na úřadech, příprava na negativní reakce okolí a podobně. (Kalvodová, 2012)

Podle ustanovení § 36 odst. 6 řádu o výkonu trestu odnětí svobody je možné uvedené aktivity kombinovat tak, aby program zacházení byl sestaven v potřebné míře individualizovaně. Jestliže existuje více variant programu zacházení, které jsou ve svém důsledku rovnocenné, umožní se odsouzenému výběr konkrétní varianty. Přijetí varianty stvrdí odsouzený svým podpisem. Pokud odsouzený odmítá stvrdit svým podpisem přijetí programu zacházení, zařadí se podle ustanovení § 37 řádu o výkonu trestu odnětí svobody do programu základního motivačního zacházení, ve kterém je kladen důraz na dodržování pořádku a bezpečnosti a pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného. Motivační program je charakterizován individuální mírou odborné intervence s cílem motivovat odsouzeného ke změně jeho postojů a chování. V ustanovení § 36a řádu o výkonu trestu odnětí svobody je uvedené, jaký druh programu je odsouzenému s ohledem na jeho rizika zpravidla stanoven.

Odsouzenému s nízkými riziky je stanoven program minimálního zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity pracovní a zájmové. Pro minimální program je charakteristická jeho menší míra odborné intervence.

Odsouzenému se středními až vysokými riziky je stanoven standardní program zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity pracovní a vzdělávací. Pro program standardního zacházení je charakteristická jeho střední míra odborné intervence a činnosti obecně cílené.

Odsouzenému s vysokými až velmi vysokými riziky je stanoven program speciálního zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity speciálně výchovné a vzdělávací. Pro program speciálního zacházení je charakteristická jeho větší míra odborné intervence a činnosti speciálně výchovný.

Cílem programu zacházení je takové zacházení s odsouzenými, které bude pozitivně ovlivňovat chování a jednání odsouzeného, minimalizovat negativní účinky uvěznění a současně napomáhat odsouzenému k návratu do společnosti a k vedení soběstačného

života v souladu se zákonem. Výchovné působení na odsouzeného je v něm tedy propojeno s jeho přípravou na návrat do života na svobodě. (Řeháček, 2007)

Program zacházení se podle ustanovení § 40 odst. 2 nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující 3 měsíce.

4.3 Práva a povinnosti odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody

„Chce-li zákon, aby odsouzený respektoval práva ostatních lidí, institucí a státu, musí být respektována jeho práva.“ (Bajcura, 1999, s. 99)

Ustanovení § 15 zákona o výkonu trestu odnětí svobody garantuje všem odsouzeným ve výkonu trestu stejná práva, uvedená v ustanovení § 16 – 26 takto:

- právo na základní sociální podmínky a poskytování zdravotní péče,
- právo přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení,
- právo na užívání telefonu ke kontaktu s osobou blízkou, avšak pouze v odůvodněných případech,
- právo přijímat návštěvy,
- právo na poskytování duchovních a dalších obdobných služeb sledujících humanitární cíle,
- právo na uspokojování kulturních potřeb,
- právo na používání určitých věcí,
- právo na nákup potravin a věcí osobní potřeby, popřípadě věcí pro zájmovou a vzdělávací činnost nebo k realizaci programu zacházení,
- právo na přijetí balíčku,
- právo na příjem peněz a nakládání s nimi,
- právo podávat stížnosti a žádosti k uplatnění svých práv a oprávněných zájmů a právo na poskytování právní pomoci advokátem.

Na druhé straně mají odsouzení povinnost dodržovat celou řadu povinností, které vyplývají z ustanovení § 28 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody:

- povinnost dodržovat stanovený pořádek a kázeň,
- povinnost plnit pokyny a příkazy zaměstnanců Vězeňské služby,

- povinnost pracovat, pokud je mu přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným nebo není po dobu výkonu trestu uznán zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce,
- povinnost plnit úkoly vyplývající z programu zacházení,
- povinnost šetrně zacházet se svěřenými věcmi,
- povinnost nepoškozovat cizí majetek,
- povinnost dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku,
- povinnost zachovávat ustanovení vnitřního řádu věznice,
- povinnost dodržovat opatření a pokyny podle zvláštních právních předpisů k zajišťování bezpečnosti zdraví při práci a požární ochrany.

Vedle výše uvedených základních povinností jsou podle ustanovení § 28 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody odsouzení dále povinni:

- podrobit se osobní prohlídce v zájmu zajišťování vnitřního pořádku ve věznici a vyloučení toho, aby u sebe neměl věc, kterou by narušoval výkonu trestu,
- umožnit zaměstnancům Vězeňské služby kontrolu svých osobních věcí,
- podrobit se preventivní vstupní, periodické, mimořádné a výstupní lékařské prohlídce v rozsahu určeném lékařem nebo zvláštním právním předpisem, včetně nezbytných diagnostických a laboratorních vyšetření a očkování, a opatřením stanoveným orgány hygienické služby,
- strpět úkony, které souvisejí s jeho identifikací, a podrobit se úkonům nezbytným pro zpracování komplexní zprávy
- pokud onemocní, stane se mu úraz nebo je zraněn, tyto skutečnosti neprodleně ohlásit zaměstnanci Vězeňské služby,
- oznámit neprodleně zaměstnanci Vězeňské služby okolnosti, které mohou způsobit vážné ohrožení bezpečnosti jemu samotnému, spoluodsouzeným nebo věznici, pokud se o nich dozví nebo je zjistil,
- podrobit se opatřením, která jsou nezbytná k potlačení výroby, držení nebo zneužívání omamných a psychotropních látek a jedů ve věznici
- dodržovat zásady hygieny,
- oznámit neprodleně věznici skutečnost, že je poživitelem důchodu, výsluhového příspěvku, příspěvku za službu nebo má příjem podléhající dani z příjmu,

- odevzdat do úschovy věznic věci, jejichž držení s ohledem na jejich cenu, množství nebo způsob používání je zakázáno nebo je v rozporu s účelem výkonu trestu,
- uhradit náklady zdravotní péče provedené v zájmu zachování nebo zlepšení jeho zdravotního stavu nad rámec péče hrazené z veřejného zdravotního pojištění nebo ze státního rozpočtu nad rámec mezinárodních dohod, kterými je Česká republika vázána.

Vedle stanovených povinností jsou odsouzení povinni respektovat celou řadu zákazů, které jsou uvedeny v ustanovení § 28 odst. 3 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, a to:

- navazovat styky s jinými osobami v rozporu s tímto zákonem nebo s pokynem vydaným na základě tohoto zákona,
- vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky, vyrábět a přechovávat předměty, které by mohly být použity k ohrožení bezpečnosti osob a majetku nebo k útěku, nebo které by svým množstvím nebo povahou mohly narušovat pořádek anebo poškodit zdraví,
- přechovávat a rozšiřovat tiskoviny nebo materiály propagující národnostní, etnickou, rasovou, náboženskou nebo sociální nesnášenlivost, fašismus a podobná hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka, násilí a hrubost, jakož i tiskoviny nebo materiály obsahující popis výroby a použití návykových látek, jedů, výbušnin, zbraní a střeliva,
- hrát hry o peníze, věci, služby nebo o jiné úkony; účastnit se loterií a jiných podobných her,
- tetovat sebe nebo jinou osobu anebo nechat se tetovat,
- předstírat poruchu zdraví nebo se úmyslně poškozovat na zdraví,
- bez souhlasu Vězeňské služby prodávat, směňovat a darovat věci, které má v držení ve věznici.

Pokud odsouzený svým chováním a jednáním nebo příkladným činem projevuje odpovědný přístup k plnění stanovených povinností a spolupracuje při naplňování účelu výkonu trestu, lze mu podle ustanovení § 45 odst. 1 zákona o výkonu trestu

odnětí svobody udělit odměnu. Podle téhož ustanovení odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody odměnami jsou:

- pochvala,
- mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin,
- povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy nemůže provádět,
- zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců,
- věcná nebo peněžitá odměna až do výše 1 000 Kč,
- rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu 1 měsíce,
- povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení,
- přerušení výkonu trestu.

Odměny jsou významný prostředek pozitivní motivace pro chování odsouzených. Představují jeden z prostředků k dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody. Škála odměn umožňuje diferencovaně ocenit chování odsouzených a současně i zohlednit jejich aktuální situaci, například finanční či osobní, což velmi přispívá k efektivitě tohoto prostředku působení na odsouzené. (Kalvodová, 2012)

Naopak za kázeňský přestupek je možné odsouzenému uložit podle ustanovení § 46 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody kázeňský trest. Kázeňským přestupkem je podle § 46 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody zaviněné porušení zákonem stanovené nebo na jeho základě uložené povinnosti, pořádku nebo kázně během výkonu trestu. Kázeňský trest se neuloží, pokud samotným projednáním kázeňského přestupku s odsouzeným je možné dosáhnout sledovaného účelu. Z uvedeného vyplývá, že kázeňský trest je používán jako krajní prostředek. Podle ustanovení § 46 odst. 3 zákona o výkonu trestu odnětí svobody kázeňskými tresty jsou:

- důtka,
- snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců,
- zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce,

- pokuta až do výše 1 000 Kč,
- propadnutí věci,
- umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dnů,
- umístění do samovazby až na 20 dnů,
- odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.

Škála kázeňských trestů umožňuje diferencovaný přístup k odsouzeným a jejich kázeňským přestupkům. (Kalvodová, 2012)

4.4 Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Podle ustanovení § 73 zákona o výkonu trestu odnětí svobody věznice propustí odsouzeného z výkonu trestu, jestliže:

- uplynula doba trestu stanovená v pravomocném a vykonatelném rozhodnutí soudu a Vězeňské službě nebylo doručeno nařízení soudu k výkonu dalšího trestu,
- obdržela písemný příkaz, aby odsouzený byl propuštěn na svobodu, vydaný soudem na základě jeho rozhodnutí (podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, přerušení výkonu trestu odnětí svobody nebo upuštění od zbytku trestu odnětí svobody),
- propuštění nařídil státní zástupce při výkonu dozoru nad výkonem trestu (propuštění nezákonně držené osoby ve výkonu trestu odnětí svobody)
- o propuštění rozhodl prezident republiky při udělování milosti nebo ministr při výkonu svých oprávnění podle trestního řádu.

Nejčastějšími důvody pro propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody jsou uplynutí stanovené doby trestu a podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Zákonné předpoklady podmíněného propuštění vymezuje obecně ustanovení § 88 odst. 1 trestního zákoníku. Soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta České republiky zmírněného trestu odnětí svobody, jestliže odsouzený po právní moci rozsudku, zejména ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností

prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Zákon umožňuje podmíněné propuštění i před vykonáním poloviny trestu, a to v případě odsouzeného za přečin, pokud svým vzorným chováním a plněním svých povinností prokázal, že dalšího výkonu trestu není třeba. Tento předpoklad je stanoven v ustanovení 88 odst. 2 trestního zákoníku. Podle ustanovení § 88 odst. 3 trestního zákoníku soud při rozhodování o podmíněném propuštění odsouzeného přihlédne také k tomu, zda odsouzený včas nastoupil do výkonu trestu a zda částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem nebo zda vydal bezdůvodné obohacení získané trestným činem. Pokud odsouzený vykonával ochranné léčení před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody nebo v jeho průběhu, přihlédne soud i k projevenému postoji odsouzeného k výkonu ochranného léčení. Přísnější podmínky stran délky vykonaného trestu jsou stanoveny v ustanovení 88 odst. 4 trestního zákoníku, pro pachatele zvláště závažných trestných činů taxativně vyjmenovaných v tomto ustanovení a pro osoby odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody nad 20 až do 30 let, které lze podmíněně propustit až po výkonu dvou třetin uloženého trestu odnětí svobody, a v ustanovení 88. odst. 5 trestního zákoníku pro osoby odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí, u nichž podmíněné propuštění přichází v úvahu až po nejméně 20 letech výkonu tohoto trestu. Ve všech těchto případech je podmíněné propuštění možné jen tehdy, nehrozí-li s ohledem na okolnosti činu a povahu osobnosti odsouzeného opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvláště závažného zločinu.

Při přípravě odsouzeného na návrat do života na svobodě hraje důležitou roli výstupní oddělení.

Do výstupních oddělení se podle ustanovení § 74 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody přiměřenou dobu před očekávaným skončením výkonu trestu zpravidla umísťují odsouzení, kterým byl uložen trest odnětí svobody na dobu delší než tři roky a odsouzení, jímž je třeba pomáhat při vytváření příznivých podmínek pro samostatný způsob života.

5 Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody

Po získání uceleného přehledu o nepodmíněném trestu odnětí svobody a jeho výkonu je v této kapitole možné se již věnovat sociální práci ve výkonu trestu odnětí svobody. Tato pátá kapitola je pro tuto bakalářskou práci kapitolou stěžejní, a proto jí bude věnována náležitá pozornost. Nejdříve se však zaměřím na obecné vymezení sociální práce a sociálního pracovníka, neboť tímto obecným vymezením dosáhneme komplexní představu o výkonu sociální práce a bude tak možné se následně věnovat sociální práci zaměřené na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody. V neposlední řadě se zaměřím také na významnou organizaci dobrovolníků podílející se na sociální práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Ačkoli se nejedná o odborně způsobilý sociální pracovníky, jejich činnost je natolik dobrosrdečná a přesvědčivá, že ji lze označit právě jako sociální práci.

5.1 Sociální práce

„Se souslovím „sociální práce“ spojují lidé různé představy. Na tom není nic divného. V kulturně pestré společnosti je obraz toho, čemu lidé říkají „sociální práce“, různorodý.“ (Musil, 2008, s. 60)

Sociální práce je tak různorodá, že je velmi obtížné vymezit její obsah, pojetí a cíle pouze v jedné univerzální definici, a proto definic sociální práce existuje hned celá řada. Dalo by se konstatovat, že právě to je příčinou nejasnosti týkající se povahy, účelu i kompetencí sociální práce. Tyto nejasnosti jsou v České republice navíc posilovány nedostatkem odborné diskuze. (Matoušek, 2001)

Z mnoha definic sociální práce uvedu alespoň dvě nejčastěji zmiňované. Jednou z nejnámějších definic je definice Matouška (2013, s. 11), který vymezuje sociální práci následovně: *„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (např. chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanost). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám*

dosáhnout nebo navrátit způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života.“ Druhou známou definicí je definice Mezinárodní federace sociálních pracovníků (2004, s. 1), kteří uvádí sociální práci v Mezinárodním etickém kodexu sociální práce takto: *„Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlivosti.“*

K těmto dvěma nejčastěji používaným definicím uvedu ještě novou definici sociální práce, která byla vymezena pro účely navrhovaného zákona o sociálních pracovnících: *„Sociální práce je odborná profese, která chrání a podporuje lidskou důstojnost a je vykonávána sociálním pracovníkem. K výkonu činnosti sociálního pracovníka jsou potřebné znalosti a praktické dovednosti, které sociální pracovník získal absolvováním vyššího odborného nebo vysokoškolského studia ve studijním programu sociální práce. Sociální pracovník při výkonu této odborné činnosti uplatňuje jednotlivé metody sociální práce a využívá poznatky ostatních oborů za účelem řešení sociálních problémů tím, že stimuluje vytváření optimálních podmínek na mikro, mezo a makro úrovni, tj. podmínky pro sociální fungování jedince, skupiny či komunity s přesahem působení i do oblasti koordinace a řízení. Sociální práce je vykonávána sociálním pracovníkem ve spolupráci s ostatními odbornostmi (např. z oblasti psychologie, práva, medicíny, pedagogiky, sociologie).“* (Ministerstvo práce a sociálních věcí, České republiky, 2015, s. 5) Tato definice se snaží zohlednit a reagovat na požadavek normativního charakteru. Snaží se výstižně vymezit obsah, pojetí a cíle sociální práce v jedné univerzální definici. Podkladem pro tuto formulaci byly ovšem obecně známé definice sociální práce, ze kterých v sobě integruje jejich klíčové prvky, zejména akcent kladený na ochranu lidské důstojnosti. Definice v sobě zahrnuje také snahu o to, aby sociální práci vykonávali pouze odborně způsobilí sociální pracovníci, kteří vystudovali vyšší odbornou nebo vysokou školu ve studijním programu zaměřeného na sociální práci.

5.2 Sociální pracovník

Pokud v minulosti vznikla nějaká nepříznivá sociální situace, pak ji ve většině případů řešila rodina či blízká komunita. Jen pro ty nejsnazší případy existovaly instituce, zejména církevní, které nepřízeň života charitativně řešily. Člen společnosti tak vedle svých osobních a pracovních rolí měl i roli, kterou bylo možné označit za interního sociálního pracovníka. Lapidárně řečeno, vývojem společnosti se tato část externalizovala a stala se z ní, tak jako i u jiných oblastí lidské činnosti, samotná lidská profese – sociální pracovník. Profese sociálního pracovníka vznikla tedy jako reakce na potřebu řešit nové nepříznivé situace, které způsobují problémy nejen jednotlivci, ale také celé společnosti. Staré mechanismy tyto problémy již nedokázaly vyřešit. Sociální pracovník tak musel vstoupit do boje za zlepšení lidské společnosti prostřednictvím práce s jednotlivcem, skupinou lidí či celou komunitou. (Hanuš, 2007)

„Sociálního pracovníka charakterizuje jeho společenský úkol: patří sem úkol přispívat ke zlepšení narušených sociálních vztahů v přirozeném prostředí, učit jednotlivce správným životním postojům a chování, pomáhat člověku ke svobodnému životu v demokratické a svobodné lidské společnosti.“ (Hanuš, 2007, s. 5)

Aby sociální pracovník mohl naplnit své poslání, musí objekt svého působení dostatečně pochopit a mít k dispozici potřebné dovednosti a nástroje. (Hanuš, 2007)

Tento požadavek je upraven v ustanovení § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Podle ustanovení § 110 odst. 1 zákona o sociálních službách je předpokladem pro výkon profese sociálního pracovníka odborná způsobilost. Odborná způsobilost je v téhož ustanovení odst. 4 písm. a), b) zákona o sociálních službách specifikována jako vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost, anebo vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zvláštního právního předpisu.

Základem pro výkon profese sociálního pracovníka je tak dosažení určitého vzdělání. Sociální pracovník je však i nadále povinen se každoročně vzdělávat, a to v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok. Podmínka dalšího vzdělávání je uvedena v ustanovení § 111 odst. 1 zákona o sociálních službách. Formy možného dalšího vzdělávání jsou uvedeny v odst. 2 téhož ustanovení zákona o sociálních službách. Účelem dalšího vzdělávání je podle tohoto ustanovení obnovení, upevnění a doplnění kvalifikace.

Nicméně to, že sociální pracovník je pro výkon své funkce odborně způsobilý a celoživotně se pro ni vzdělává, nezaručuje ještě kvalitní výkon sociální práce. Začneme pouhým konstatováním: existuje řada profesí, jejichž hlavní náplní je pomáhat lidem: lékaři, zdravotní sestry, pedagogové, sociální pracovníci, pečovatelky, psychologové. Stejně tak jako jiná povolání má každá z těchto profesí svou odbornost, to jest sumu vědomostí a dovedností, které je třeba si pro výkon dané profese osvojit. Toto vzdělání zajišťují určité školy. Na rozdíl od jiných povolání však hraje v těchto profesích velmi důležitou roli ještě jeden prvek – lidský vztah mezi pomáhajícím profesionálem a jeho klientem. Pacient potřebuje věřit svému ošetřujícímu lékaři a cítit zájem od své ošetřovatelky, žák si chce vážit svého učitele, klienti by rádi důvěřovali své sociální pracovníci. Je to dáno tím, že pomáhající pracovník se velmi často setkává s lidmi v nouzi, v nezávislém postavení, kteří zpravidla potřebují víc než pouhou slušnost – přijetí, spoluúčast, porozumění, pocit, že pomáhajícímu pracovníkovi nejsou na obtíž, že pracovník je neodsuzuje. Klienti pátrají po signálech, které by jim pomohly vytušit kvalitu prožitků pomáhajícího pracovníka při vzájemném kontaktu. Nacházejí je při každém setkání v drobných neverbálních projevech pracovníka, přičemž je nemusí ani vědomě vnímat. Stačí, že tyto projevy vytvářejí určitou atmosféru, která klienty posiluje nebo naopak sráží. Klient potřebuje důvěřovat, cítit se přijímaný a bezpečný. Bez tohoto vztahového rámce se práce pomáhajícího pracovníka stává pouze výkonem svěřených pravomocí. (Kopřiva, 2016)

Z uvedeného plyne, že hlavním nástrojem pomáhajícího pracovníka je jeho osobnost. Tato skutečnost lze podložit na základě jednoho projektu, kdy byli požádáni účastníci kurzu supervizorů sociální práce, aby popsali nějakou dobrou sociální pracovníci, kterou znají. (Kopřiva, 2016) Pro účely této bakalářské práce byly vybrány pouze tři získané charakteristiky z důvodu jejich četného množství. Charakteristiky zněly: „*Má*

zájem o lidi, v kontaktu s nimi jedná se zaujetím, poslouchá a vnímá pozorně a je přitom uvolněná. Nechává prostor klientům pro jejich vlastní aktivitu, stojí vedle klientů a bere je vážně...“, „*Ke klientům se chová velmi pozitivně, dovede je ocenit a potěšit a přitom působí velmi přirozeně. Dokáže se ptát a naslouchat a „připojit se“ ke klientovi, tzn., vytváří bezpečnou atmosféru tak, že nechává vyjadřovat jeho kladné i záporné pocity, nepřesvědčuje ho, že je to jinak...“*, „*Získala u mě ocenění odvahou, se kterou jde od věci, tzn., nezbíjí se předem, počká, co klient přinese. Klient ji zajímá, ona sama je při jednání s ním v pozadí...“* (Kopřiva, 2016, s. 14) Z každého vyjádření je citován pouze začátek. Kdyby byly popisy dobrých sociálních pracovníků uvedené celé, našly by se tam výroky o vědomostech až někde vzadu a mnohdy by tam nebyly vůbec. (Kopřiva, 2016)

5.3 Sociální pracovník a jeho práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody

Současné tendence profesionalizace a specializace v profesi sociálního pracovníka, demokratizace a růst významu lidských práv směřují pozornosti specialistů na osoby, které se dostaly do konfliktu s právem, tedy na pachatele trestných činů.

Podle ustanovení § 22 odst. 1 trestního zákoníku je pachatelem trestného činu ten, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná. Podle téhož ustanovení odst. 2 trestního zákoníku je pachatelem trestného činu i ten, kdo k provedení činu užil jiné osoby, která není trestně odpovědná pro nedostatek věku, nepříčetnost, omyl, anebo proto, že jednala v nutné obraně, krajní nouzi či za jiné okolnosti využívající protiprávnost, anebo sama nejednala nebo nejednala zaviněně. Pachatelem trestného činu je také ten, kdo provedení činu užil takové osoby, která nejednala ve zvláštním úmyslu či z pohnutky předpokládané zákonem. V těchto případech není vyloučena trestní odpovědnost takové osoby za jiný trestný čin, jako by trestný čin spáchala sama (spolupachatelé).

Osoba pachatele a zejména pak v situaci, kdy se tento pachatel v průběhu trestního řízení stává návazně obviněným, obžalovaným a konečně odsouzeným je předmětem zájmu sociálních oborů. Z nich na prvním místě stojí sociální práce jako důležitá součást resocializačního procesu a sekundárně jako významná součást prevence recidivy kriminálního chování.

Vězněné by měly být v zásadě ty osoby, u nichž jiná opatření společenské kontroly selhala, či nelze-li reálně předpokládat, že budou účinná. Trest vězení by měl být posledním prostředkem, který společnost použije na svou ochranu před pachatelem. Vězení však nejsou uzavřenou enklávou, která nemá s okolím nic společného, ačkoliv se tak ráda chovají. Naprostá většina odsouzených se totiž jednou vrátí zpět, a proto je účelné využít času, který tráví za vězeňskou zdí, a pokusit se ovlivnit v tom směru, aby pro příště byli lépe schopni chovat se tak, aby společnost byla co nejméně ohrožena, a aby oni sami žili životem pro ně osobně přijatelným. (Voňková a Chalupová, 1992)

Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody bude v následujících deseti letech ovlivňována i nedávno přijatou Koncepcí vězeňství do roku 2025, ve které je zdůrazněno, že úspěšnost reforem vězeňského systému do značné míry závisí především na personálu a na tom, do jaké míry se s nimi ztotožňuje. Proto jsou velmi důležité podmínky pracovního procesu a také motivace zaměstnanců. (Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2016) To samozřejmě v plném rozsahu platí i na postavení a práci sociálního pracovníka s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody.

Sociální pracovník vykonávající svou profesi s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody se pohybuje v rámci práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Institucionální rámec je důležitý, protože sociální pracovník zasahuje do života svých klientů a je potřeba, aby jeho právo zasahovat bylo legitimní. Odhaluje také detaily ze života svých klientů – proto jsou důležitá pravidla, která zajišťují klientům ochranu. (Matoušek, 2008).

Pro sociálního pracovníka je klíčovým zákonem zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Sociální práci ve výkonu trestu odnětí svobody primárně jako formu či druh sociální služby tento zákon neupravuje. Výkonu profese sociálního pracovníka se týkají paragrafy upravující odbornou způsobilost a další vzdělávání sociálních pracovníků. Úkoly sociálního pracovníka ve výkonu trestu odnětí svobody taxativně stanoví vnitřní předpis – Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 21/2010. (Hnídková, 2012, online)

Podle uvedeného Nařízení generálního ředitele vězeňské služby je sociální pracovník odborným zaměstnancem oddělení výkonu trestu, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do přirozeného prostředí. Při její realizaci musí sociální pracovník dbát na zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb. Sociální pracovník je podřízen přímo vedoucímu oddělení výkonu trestu a je odborným poradcem ředitele věznice v oblasti přípravy přechodu odsouzených do řádného občanského života. Při práci s odsouzenými plní samostatným a tvůrčím způsobem zejména tyto úkoly:

- podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených,
- zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených, přitom podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, podílí se na vyhodnocení účinnosti programů zacházení, v oblasti své působnosti navrhuje jejich změny,
- poskytuje samostatné sociálně právní poradenství, provádí výchovnou a poradenskou činnost pro odsouzené,
- je garantem kontinuální sociální práce, v jejímž rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativní a zájmovými občanskými sdruženími, v místě věznice a podle potřeby i v místě trvalého pobytu odsouzených,
- navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami svěřených odsouzených, podílí se na řešení sociálních problémů a na výběru odsouzených k zařazení do práce, rekvalifikace a vzdělávání,
- zúčastňuje se aktivně jednání poradních orgánů ředitele věznice včetně poradny drogové prevence (odborných komisí), předkládá odborná stanoviska k přeřazování odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci, v návaznosti na změny v chování a jednání jemu svěřených odsouzených navrhuje umístění odsouzených do krizového, výstupního, specializovaného oddělení, oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a do bezdrogové zóny,
- podílí se na rozhodování o zařazení odsouzeným do seznamu objektů možného napadení či ohrožení a vytipování konfliktních a psychicky labilních odsouzených,

- vede osobní karty odsouzených, provádí v nich průběžné zápisy postihující probíhající naplňování účelu výkonu trestu u odsouzeného,
- spolupodílí na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí ve vztahu k vězněným osobám a navrhuje ze sociálního hlediska příslušná opatření, vedoucí k jejich řešení, prevenci a eliminaci,
- podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušení výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznice, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, přeřazování odsouzených do jiného typu věznice nebo jejich přemístění,
- podílí se na zpracování konkrétních programů zacházení jednotlivých odsouzených, na vyhodnocování jejich úspěšnosti a na navrhování změn programu zacházení,
- podílí se na zpracování průběžného hodnocení programu zacházení a hodnocení zasílaných věznicí příslušným orgánům,
- podává, v souladu s příslušnými předpisy, návrh výše sociální výpomoci při výstupu z výkonu trestu,
- vypracovává sociální posouzení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení, přičemž výběr diagnostických metod je na jeho uvážení,
- vede osobně nejméně jednou průběžnou aktivitu programu zacházení, a to převážně v oblastech skupinového sociálního poradenství a v oblastech zájmových aktivit vedoucích k získávání sociálních dovedností odsouzených, sleduje kvalitu účasti svěřených odsouzených v programu zacházení a změny v jejich chování; vhodné změny podněcuje a upevňuje,
- v rámci individuálního a skupinového zacházení s odsouzenými má jeho práce charakter sociální terapie, směřující k sociální rehabilitaci.

Sociální pracovník poskytuje odsouzeným, kteří se připravují na propuštění penitenciární péči. Sociální práce s odsouzenými před propuštěním (penitenciární péče) je povinná ve věznicích s ostrahou a také u vězňů, kteří ve vězení strávili více než tři roky. Cílem této péče je usnadnit přechod do společnosti mimo vězeňské prostředí. (Tomeš a kol., 2015)

Na penitenciární péči by měla na svobodě navazovat péče postpenitenciární. Sociální péče o odsouzený po propuštění (postpenitenciární péče) se poskytuje osobám propuštěným z výkonu trestu na svobodu a dalším osobám v zákonech označovaných jako nepřizpůsobivé. Zahrnuje podporu při řešení otázek zaměstnání, bydlení a návratu do rodiny. Cílem postpenitenciární péče je zejména resocializace a prevence dalšího kriminálního chování. Je důležitou ochranou obyvatelstva před recidivou trestné činnosti. (Tomeš a kol., 2015)

Propuštění na svobodu představuje zátěž, která je tím větší, čím další dobu byl člověk uvězněn. Propuštěný může prožívat takzvanou krizi ze svobody, která je výrazem nezvládnutí náhlé změny života. K recidivě kriminálního chování dochází v mnoha případech již v adaptační fázi, to jest v období, kdy si propuštěný zvyká na jiné prostředí, které má větší nároky na jeho samostatnost. Adaptační období trvá různě dlouhou dobu, někdy dokonce až dva roky. Úspěšnost zvládnutí adaptační fáze ovlivňuje jednak osobnost propuštěného člověka (jeho zkušenosti, motivace, schopnosti a odolnost k zátěži), jednak podmínky, do nichž se vrací (bydlení, možnost práce, zachované sociální vztahy). (Vágnerová, 2014) Rizikem selhání jsou méně ohrožení lidé, kteří byli trestáni poprvé a krátkodobě, jejichž osobnost není narušena, mají fungující sociální zázemí, zachované pracovní návyky a profesní kvalifikaci. (Tomášek, 2010)

5.4 Mezinárodní vězeňské společenství

Na sociální práci s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody se podílí i organizace dobrovolníků, která má taktéž snahu přispívat ke zlepšení narušených sociálních vztahů v přirozeném prostředí, učit odsouzeného ke správným životním postojům a chování, pomáhat odsouzenému ke svobodnému životu v demokratické a svobodné lidské společnosti.

Touto významnou dobrovolnickou organizací je Mezinárodní vězeňské společenství. Mezinárodní vězeňské společenství pomáhá kromě osob ve výkonu trestu odnětí svobody i osobám propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, jejich rodinám, vězeňskému personálu a ostatním ve vězeňství angažovaným osobám.

Mezinárodní vězeňské společenství je součástí největšího křesťanského sdružení v oblasti vězeňství Prison Fellowship International, které pracuje ve více než 125 zemích a jehož vznik se datuje do roku 1976. Mezinárodní vězeňské společenství je křesťanské sociální hnutí bez rozdílu vyznání a je registrováno jako spolek. Zákonnou odpovědnost za organizaci nese tříčlenná rada, která sestává z výkonné ředitelky, předsedkyně rady a místopředsedkyně rady. Všechnu práci však provádí dobrovolníci, kteří jsou rozděleni do regionálních týmů, vedených vedoucími skupin. (Mezinárodní vězeňské společenství, © 2012, online)

Mezinárodní vězeňské společenství se soustřeďuje jak na nejobyčejnější pomoc, jakou je povzbuzení dopisem, návštěvou nebo posláním oblečení a potravin do věznice, tak i na věci velké, přesahující pomoc jednotlivci. Sem patří otázky vztahující se ke změnám forem trestu, k prevenci kriminality, efektivní práci s pachateli v době výkonu trestu, pomoci rodinám odsouzených, tak propuštěných, prevenci bezdomovectví a upozorňování na nedostatečné ošetření péče po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Mezinárodní vězeňské společenství se zaměřuje na studium možností restorativní justice a rozšiřování informací v této oblasti. S tím souvisí zájem Mezinárodní vězeňské společenství o postavení obětí trestních činů, při stanovení trestu a náhrady. Mezinárodní vězeňské společenství si je vědomo toho, že samotné uzamčení pachatele mezi další odsouzené nikoho nemění k dobrému a z nikoho nedělá slušného člověka a poukazuje na skutečnost, že k tomu je potřeba mnohem víc. Přitom současný systém stojí spousta peněz. Mezinárodní vězeňské dobrovolnictví může přispět k nápravě tím, že programy, které Mezinárodní vězeňské společenství používá, jsou nastavené tak, aby bez jakékoliv finanční pomoci státu přinášely do vězeňství pomoc hmotnou i mravní. (Kabátová, 2012)

Pokud jde o programy pro osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, pak Mezinárodní vězeňské společenství realizuje tři významné programy, Program Andělský strom, Program Příprava na propuštění a následná péče na svobodě a Program Building Bridges.

Program Andělským strom je vánoční program, kdy dobrovolníci kupují a posílají dárky dětem odsouzených rodičů, a to vždy se jménem rodiče a spolu s jeho osobním dopisem, který pro své dítě napsal. Program Andělský strom pomáhá udržení vztahu mezi dítětem a rodičem a soudržnosti celé rodiny, zvýšení prestiže a odpovědnosti

odsouzeného rodiče. Program Andělský strom i dobrou prevencí kriminality, protože děti odsouzených mají tendenci následovat rodiče a vstup jiného světa do této subkultury je léčivý. (Kabátová, 2012)

Program Příprava na propuštění a následné péče na svobodě je koncipovaný jako roční kurz, ve kterém se odsouzení mohou připravit podle svých individuálních potřeb na chvíli odchod z věznice, urovnat si své priority, udělat realistický plán, naučit se potřebným věcem, nebát se propuštění na svobodu. Klienti Mezinárodního vězeňského společenství mají garantované spaní od prvního dne po propuštění na svobodu, mají garantovaného mentora, mají zaručeno zázemí, oblečení, hygienu a potraviny. Mezinárodní vězeňské společenství supluje roli státu, protože postpenitenciární péče v tuto chvíli uceleně nefunguje. Program Příprava na propuštění a následné péče na svobodě zahrnuje i prvky Restorativní justice, tedy přijetí odpovědnosti, zpracování viny, vcítění se do prožívání oběti, náhrada ztrát způsobených trestným činem. V popředí je tedy svědomí, usmíření a náprava. Hlavní myšlenkou projektu není jen materiální podpora po propuštění, nalezení ubytování práce, ale radikální proměna člověka, jeho nové vnímání a jiný úhel pohledu na trestný čin, snaha integrovat jej do společnosti, tak zaručit, že už nebude ubližovat, že se od své trestné minulosti odvrátí. Program Příprava na propuštění a následné péče na svobodě je v současné době realizován ve čtyřech věznicích, ve Světlé nad Sázavou, v Jiřicích, na Pankráci a ve Velkých Přílepech. (Kabátová, 2016, online)

Program Building Bridges je program, který přímo vychází ze staršího programu, takzvaného Sycamore Tree Project, u nás s názvem Program Zacheův strom. V programu Building Bridges se uvnitř věznice schází po dobu 5 – 8 týdnů 6 pachatelů a 6 obětí nesouvisejících trestných činů k restorativnímu dialogu mezi oběťmi a pachateli a učení se. (Kabátová, 2016, online) Oběti mají během programu příležitost vyprávět o svých zkušenostech s viktimizací, vyprávět příběh o zločinu, který proti nim byl spáchán, prožít určitou formu omluvy, účastnit se konstruktivního dialogu s pachateli, dojít k určité míře obnovy a uzdravení a získat emocionální podporu. Pachatelé, kteří se programu zúčastní, mají možnost porozumět tomu, jak jejich trestné jednání dopadá na ostatní, rozvíjet si větší empatii k obětem zločinu a změnit svůj pohled na své jednání v minulosti. Rovněž jsou povzbuzováni, aby se zamysleli nad tím, jakou roli by v jejich životech mohly hrát hodnoty jako je

úcta, empatie, zodpovědnost či vykazatelnost. A mají také příležitost provést čin symbolické náhrady za své činy v minulosti. (Building Bridges, 2015, online)

Vizi Mezinárodního vězeňského společenství je i společenské docenění zaměstnanců věznic, protože na jejich přístup nesmírně záleží. Stát v nedohledné době nebude mít prostředky pro intenzivní práci s odsouzenými, a přichází doba odborného dobrovolnictví, které bude účinně spolupracovat s věznicemi. (Kabátová, 2012)

Praktická část

6 Metodologie výzkumného šetření

Po teoretickém seznámení s problematikou sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody je možné se věnovat praktické části této bakalářské práce. Teoretické znalosti nám zde umožní snadnější orientaci. V kapitole metodologie výzkumného šetření uvedu formulaci hlavního cíle a dílčích cílů výzkumného šetření včetně jejich operacionalizace do zkoumatelné podoby. Dále se zaměřím na vysvětlení zvolené výzkumné strategie, její metody a také techniky sběru dat, které byly využity v rámci výzkumného šetření. V neposlední řadě se zaměřím na popis výzkumného souboru a místa, průběh výzkumného šetření, způsob analýzy získaných dat, reflexi etických rizik výzkumného šetření a na rizika zvolené výzkumné strategie z hlediska validity výzkumného šetření.

6.1 Hlavní cíl a dílčí cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaká je role sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených. Tento hlavní cíl výzkumného šetření byl doplněn dvěma specifickými (dílčími) výzkumnými cíli. Prvním dílčím výzkumným cílem bylo zjistit, zda odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody využívají pomoci sociálního pracovníka a jak jeho pomoc hodnotí. Druhým dílčím výzkumným cílem bylo zjistit, jak odsouzení hodnotí přístup sociálního pracovníka.

Dílčí cíle výzkumného šetření měly přinést zjištění, zda odsouzení spolupracují při řešení svých problémů se sociálním pracovníkem a jak spolupráci a přístup sociálního pracovníka při řešení problémů hodnotí. Na základě tohoto zjištění mělo být možné zhodnotit roli sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených, a tím mělo být dosaženo hlavního cíle výzkumného šetření.

6.2 Zvolená strategie pro výzkumné šetření

Existují dva obecné způsoby provádění sociálního výzkumu, respektive zkoumání sociální reality prostřednictvím sběru empirických dat. První obecný způsob představuje kvalitativní výzkumná strategie. Druhý obecný způsob představuje naopak kvantitativní výzkumná strategie. Pro zrealizování mého výzkumného šetření byla zvolena kvantitativní výzkumná strategie.

„Kvantitativní znamená, že šetření je navrženo tak, aby přineslo numerická data měřením proměnných.“ (Punch, 2008, s. 13)

Podstata kvantitativního výzkumu spočívá ve zkoumání vztahu mezi proměnnými. Realitu kvantitativní výzkumník pojímá jako proměnné a konečným cílem je nalézt, jak jsou proměnné mezi sebou závislé a proč. Kvantitativní výzkumná strategie nabízí dva způsoby jejího provedení. Prvním způsobem je experimentální metoda a plán, kde výzkumník manipuluje s jednou nebo více proměnnými, aby zkoumal efekty na jiné proměnné. Druhým způsobem je neexperimentální metoda a plán, kdy výzkumník používá přirozeně se vyskytující variabilitu proměnných, aby zkoumal mezi nimi. Přirozeně se vyskytující variabilita znamená, že proměnnými není žádným způsobem uměle manipulováno pro účely výzkumu. (Punch, 2008) Mnou zrealizované výzkumné šetření bylo provedeno tímto druhým způsobem, tedy zanecháním světa „takového, jaký je“.

Kvalitativní i kvantitativní výzkumná strategie má své výhody a nevýhody, a proto není možné určit, která z těchto dvou výzkumných strategií je tou lepší. Je však důležité uvědomit si, co chceme zkoumat a jaký výzkumný přístup je pro naše výzkumné šetření vhodnější. Tvrzení je možné doložit slovy Hendla (2016, s. 52) : „... kvalitativní i kvantitativní výzkum přispívají každý po svém k rozšiřování našich znalostí o člověku a sociálním světě. Podle tohoto názoru se nelze dívat na oba přístupy jako kontradiktorní. Výsledky získané oběma strategiemi výzkumu se doplňují.“

Tabulka 1 nám přibližuje rozdíly obou přístupů zdůrazněním jejich odlišnosti tím, že situuje oba přístupy na opačných koncích několika dimenzí. (Hendl, 2016)

Tabulka 1: Přehled rozdílů mezi kvalitativní a kvantitativní výzkumnou strategií (Hendl, 2016)

	Kvantitativní výzkum	Kvalitativní výzkum
Úloha kvalitativního výzkumu	Přípravná	Prostředek ke zkoumání interpretací
Vztah výzkumníka k subjektu	Odstup	Těsný
Postoj výzkumníka k jednání	Vně situace	Univtř situace
Vztah teorie a výzkumu	Potvrzení, falzifikace	Teorie často vzniká
Výzkumná strategie	Silně strukturovaná	Slabě strukturovaná
Platnost výsledků	Zobecnění	Kontextuální porozumění
Data	Tvrdá, spolehlivá	Bohatá, hlubková
Zaměření	Makro	Mikro
Teoretické schéma	Teorie variability	Teorie procesu

Kvantitativní výzkumnou strategii jsem zvolila pro zrealizování mého výzkumného šetření zejména pro její zaměření, které Hendl (2016, s. 53 – 54) vysvětluje ve srovnání se zaměřením kvalitativní výzkumné strategie následovně: „...kvantitativní výzkum se často zajímá o dokumentaci sociálních trendů větších rozměrů (např. ve státním útvaru), zatímco kvalitativní výzkumníci se zajímají především o procesy v menších sociálních jednotkách (interakce ve třídě apod.). V makro-orientovaném výzkumu jsou středem zájmu kolektivní aktéři jako spolky, strany a další druhy sociálních systémů, které své chování přizpůsobují obecně závazným normám a hodnotám. Takový výzkum upřednostňuje názor, že tuto úroveň reality není možné odvodit z individuálních prvků, tedy sledováním lidských jedinců. Mikro-orientovaný výzkum se zabývá naopak interakcemi a chováním několika jedinců. Cílem je zjistit hodnotové orientace, zájmy, motivace účastníků. Vychází se z toho, že z jejich jednání se odvíjí vznik vyšších sociálních struktur.“

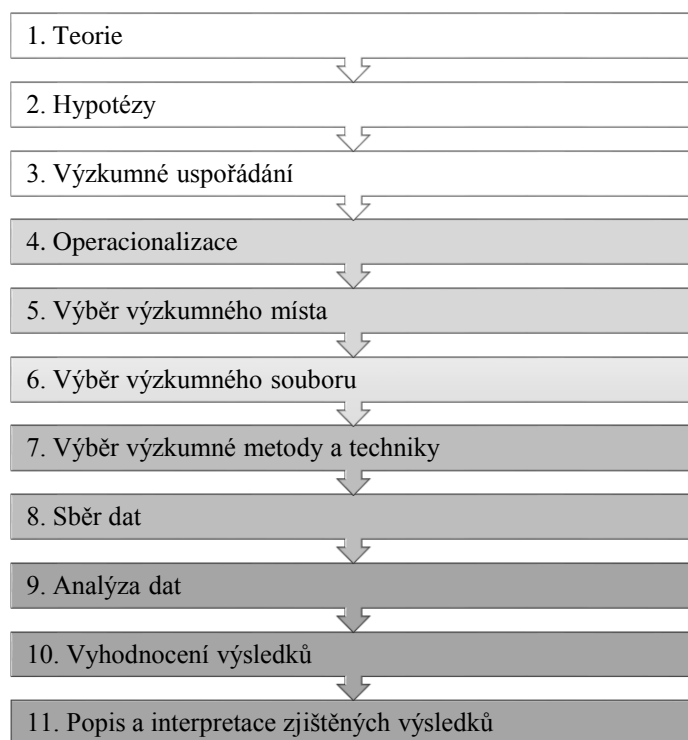
Typickou metodou pro sběr dat v empirickém výzkumu je dotazování. Dotazování spočívá v kladení otázek respondentům a získávání jejich odpovědí. (Hendl, 2016) V mém výzkumném šetření byly respondentům kladeny jak uzavřené, tak otevřené otázky. Otázky otevřené byly zvolené tam, kde bylo třeba ponechat respondentům volnost odpovědi pro přesnější získání informací k položené otázce. Otázky byly kladeny prostřednictvím známé techniky dotazování v rámci kvantitativní výzkumné strategie – standardizovaného dotazníku. Jejich systém řazení je ve standardizovaném dotazníku velmi důležitý. Kozel (2006, s. 164) v tomto ohledu uvádí, že: „Pořadí otázek v dotazníku je úzce spojeno s jeho logickou strukturou. Důležité je, že se otázky

uplatňují ve vzájemném kontextu. Každá otázka ovlivňuje nejen odpověď na sebe samu, ale i na otázky následující. Je potřeba na to pamatovat při řazení otázek, aby se otázky, respektive odpovědi, dopředu neovlivňovaly. Je ale žádoucí, aby otázka usnadnila lépe pochopit smysl následujících otázek, aby ulehčila vzpomínání.“ Dále je důležité již při přípravě dotazníků hledět na to, že výzkumník nemusí být při výzkumném šetření přítomen, a proto sestavení dotazníku musí odpovídat znalostem, inteligenci a povaze respondentů. (Lamsers, 1966)

Dotazník jako technika kvantitativní výzkumné strategie byla zvolena opět proto, že umožňuje získat informace od velkého množství respondentů (i prostorově vzdálených). Dotazník byl zvolen dále pro jeho možnou anonymní formu, které bylo využito. Anonymita dotazníku umožňuje dosáhnout co nejupřímnějších odpovědí a umožňuje zodpovězení důvěrnějších otázek.

Realizace kvantitativního výzkumného šetření se skládá z kroků uvedených v obrázku 2. Jednotlivé kroky jsou ve vzájemné interakci. Jediný krok, který lze vynechat v procesu kvantitativního výzkumu je stanovení hypotéz. (Bryman, 2012)

Obrázek 2: Kroky kvantitativní výzkumné strategie (Bryman, 2012)

6.3 Operacionalizace dílčích cílů do zkoumatelné podoby

Tabulka 2: Operacionalizace dílčích cílů do dotazníkových otázek

Hlavní výzkumný cíl	Dílčí výzkumný cíl	Dotazníkové otázky
Zjistit, jaká je role sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených.	DVC1: Zjistit, zda odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody využívají pomoci sociálního pracovníka a jak jeho pomoc hodnotí.	DO1: Víte o existenci pracoviště sociálního pracovníka zde ve věznici?
		DO2: Využil jste nebo využíváte jeho pomoci?
		DO3: Splnil rozhovor či jeho konkrétní pomoc Vaše očekávání či potřebu?
		DO4: Jak často se se svými problémy obracíte na sociálního pracovníka?
		DO5: Které problémy jste se sociálním pracovníkem řešil?
	DVC2: Zjistit, jak odsouzení hodnotí přístup sociálního pracovníka.	DO6: Jak hodnotíte přístup sociálního pracovníka po odborné stránce?
		DO7: Jak hodnotíte přístup sociálního pracovníka po lidské stránce?

6.4 Charakteristika výzkumného souboru

Pro zrealizování mého výzkumného šetření byli zvoleni technikou záměrného výběru odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznici Rýnovice.

Ve věznici Rýnovice vykonává trest odnětí svobody přibližně 500 odsouzených, přičemž bylo dotázáno 300 odsouzených.

6.5 Charakteristika výzkumného místa a průběh výzkumného šetření

Výzkumné šetření bylo zrealizováno ve věznici Rýnovice. Její stručná charakteristika je uvedena v teoretické části této bakalářské práce, konkrétně v podkapitole 3. 3.

V listopadu 2016 byly dotazníky distribuované poštou k rukám ředitele příslušné věznice, s kterým byla předem domluvena spolupráce na zrealizování tohoto výzkumného šetření. V průběhu téhož měsíce byly dotazníky navraceny zpět.

6.6 Způsob analýzy získaných dat

„Analýza dat z šetření, zvláště v případě komplexních dat, je postupný proces sumarizace a prozkoumávání dat s cílem dospět k závěrům o zkoumaném předmětu v rámci daném výzkumnými otázkami.“ (Punch, 2008, s. 62)

Při analýze získaných dat jsem postupovala způsobem, jaký uvádí ve své publikaci *Základy kvantitativního šetření* Keith Punch. Punch (2008) uvádí, že před samotnou analýzou je třeba data připravit – jedná se o nahrání dat a jejich čištění. Čištění dat označuje prozkoumání a pročištění dat ještě předtím, než se začne s jejich analýzou. Dále uvádí, že je zapotřebí, aby výzkumník překontroloval vyplněné dotazníky a rozhodl se, co udělá s méně jasnými odpověďmi, s více zaškrtnutými odpověďmi u jedné otázky a se scházejícími odpověďmi. Následně výzkumník převede odpovědi z dotazníků do počítače, aby je bylo možné elektronicky zpracovat, přičemž je nezbytné zodpovědět s tím související otázky (formát, struktura).

U kvantitativního výzkumného šetření provádíme v jejich logickém pořadí tři hlavní analytické kroky. Prvním krokem je shrnutí a redukce dat – vytvoření proměnných. Druhým krokem je analýza na popisné úrovni – rozložení proměnných ve vzorku. Třetím krokem je vztahová analýza – vztahy mezi proměnnými – nejdříve dvojrozměrná, pak vícerozměrná analýza (pokud je to vhodné). (Punch, 2008) Při provedení vztahové analýzy jsem se omezovala pouze na dvojrozměrnou analýzu.

6.7 Etická rizika výzkumu a rizika zvolené výzkumné strategie z hlediska validity výzkumu

Etickým rizikem výzkumu mohla být neochota spolupracovat, a to jak ze strany samotného sociálního pracovníka, tak ze strany respondentů. Sociální pracovník mohl vnímat riziko negativních zpětných vazeb od klientů (odsouzených). Respondenti zas mohli vnímat riziko předání negativních informací pracovníkovi. Tato obava však měla být odstraněna tím, že dotazníky byly anonymní formy. Nicméně, u některých respondentů mohla tato obava i nadále přetrvávat.

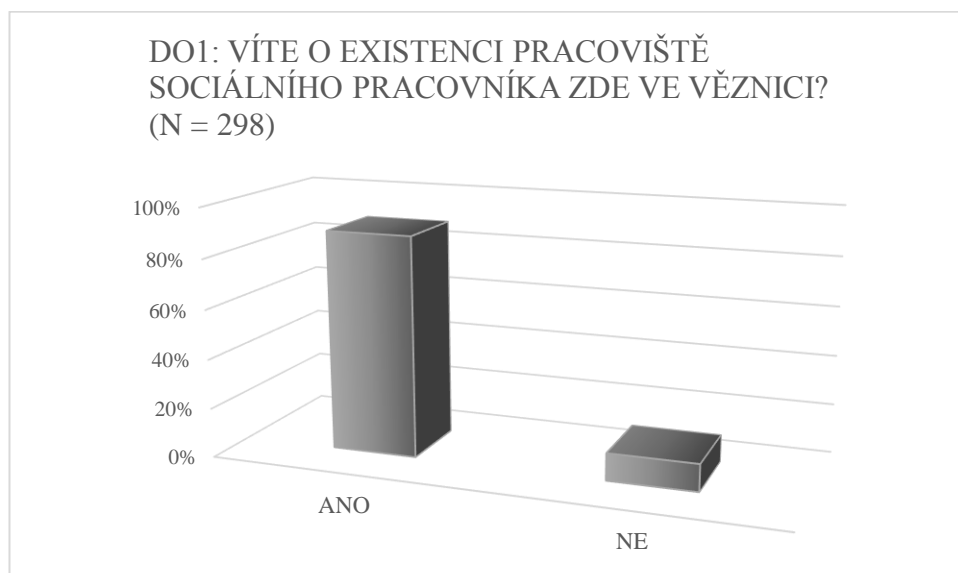
Rizikem zvolené výzkumné strategie z hlediska validity mohl být sběr nepříslušných dat. Mohly být sbírána data, která by nereprezentovaly to, co měly reprezentovat. Jinak řečeno, odpovědi, které byly získané a z kterých byl odváděn skór, nemusely měřit proměnné, které měly být měřeny. Dalším rizikem zvolené výzkumné strategie z hlediska validity mohla být nepravdivost získaných dat. Respondenti nemuseli být zcela upřímní a svědomití při vyplňování dotazníku. Záviselo to pouze na jejich náladě a postojích. Riziku nepravdivých dat mohlo také přispět neporozumění položeným otázkám v dotazníku. (Punch, 2008)

7 Popis a interpretace dosažených výsledků výzkumného šetření

V této kapitole se zaměřím na popis a interpretaci dosažených výsledků výzkumného šetření. Dosažené výsledky výzkumného šetření popíši a interpretuji v návaznosti na jednotlivé dílčí výzkumné cíle. Výzkumné šetření, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, bylo provedeno ve věznici Rýnovice. Dotázáno bylo 300 respondentů, přičemž výzkumného šetření se zúčastnilo 298 respondentů.

7.1 První dílčí výzkumný cíl

Prvním dílčím výzkumným cílem bylo zjistit, zda odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody využívají pomoci sociálního pracovníka a jak jeho pomoc hodnotí. Pro dosažení prvního dílčího výzkumného cíle bylo stanoveno pět dotazníkových otázek (DO1 – DO5), které budou níže prezentovány prostřednictvím grafů a tabulky. V grafech i tabulce bude uveden pro lepší orientaci počet respondentů (N) pro vyhodnocení konkrétní dotazníkové otázky. Pod grafy a tabulkou budou následně popsány a interpretovány dílčí zjištění.

Graf 1: Přehled o existenci pracoviště sociálního pracovníka

V grafu 1 je uveden poměr respondentů, který má a nemá přehled o existenci pracoviště sociálního pracovníka ve věznici Rýnovice. Uvedený graf dokládá, že téměř všichni respondenti uvedli, že mají přehled o působnosti sociálního pracovníka. Přičemž je s podivem, že někteří respondenti uvedli, že nemají přehled o působnosti sociálního pracovníka, ačkoliv kontakt se sociálním pracovníkem je nezbytnou součástí přijímání odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody.

Respondenti, kteří uvedli, že nemají přehled o existenci pracoviště sociálního pracovníka, nemohli svými odpověďmi přispět k validním výsledkům, a proto jsem s nimi již při dalším vyhodnocování dotazníkových otázek nepracovala.

Graf 2: Přehled o využití pomoci sociálního pracovníka

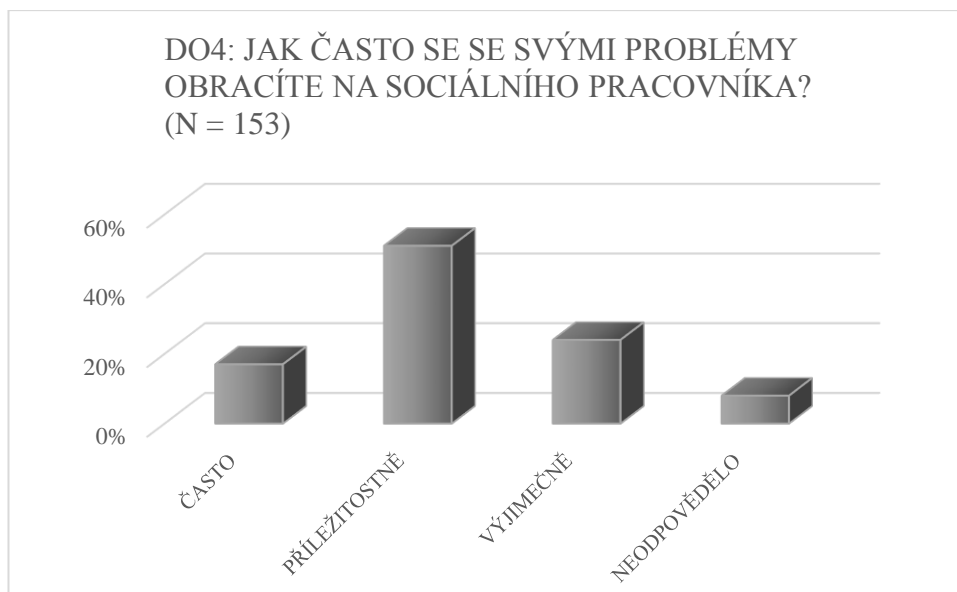
V grafu 2 je uveden poměr respondentů, který využil/využívá či nevyužil/nevyužívá pomoci sociálního pracovníka a který na položenou otázku, zda využil/využívá pomoci sociálního pracovníka, neodpověděl. Uvedený graf dokládá, že více než polovina respondentů uvedla, že využila/využívá pomoci sociálního pracovníka. Téměř celá zbylá část respondentů uvedla, že pomoci sociálního pracovníka nevyžila/nevyužívá. Pouze nepatrná část odpověď na položenou otázku neuvvedla.

Respondenti, kteří uvedli, že nevyužili/nevyužívají pomoci sociálního pracovníka anebo kteří naopak neuvedli odpověď na položenou otázku, taktéž nemohli svými odpověďmi přispět k validním výsledkům, a proto jsem s nimi rovněž při vyhodnocování dalších dotazníkových otázek nepracovala. Jinými slovy řečeno, uvedení respondenti nemohli hodnotit neuskutečněnou pomoc a ani posoudit z vlastní zkušenosti přístup sociálního pracovníka.

Graf 3: Přehled o naplnění očekávání či potřeby

V Grafu 3 je uveden poměr respondentů, který byl či nebyl spokojen s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem. Dále je v grafu uveden poměr respondentů, který na položenou otázku, zda splnil rozhovor nebo konkrétní pomoc jejich očekávání či potřebu, neodpověděl. Uvedený graf dokládá, že téměř všichni respondenti uvedli, že byli spokojeni s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem. Malá část respondentů uvedla, že rozhovor nebo konkrétní pomoc nenaplnila jejich očekávání či potřebu. Pouze nepatrná část respondentů na položenou otázku odpověď neuvedla.

Graf 4: Přehled o četnosti využívání pomoci sociálního pracovníka

V grafu 4 je uveden poměr respondentů, který využívá pomoci sociálního pracovníka buď často, příležitostně anebo výjimečně. V grafu je dále uveden poměr respondentů, který na položenou otázku, jak často se se svými problémy obrací na sociálního pracovníka, neodpověděl. Uvedený graf dokládá, že velká část respondentů uvedla, že využívá pomoci sociálního pracovníka příležitostně, tedy v případě, kdy jeho pomoc zrovna potřebuje. Menší část respondentů uvedla, že využívá pomoci sociálního pracovníka pouze výjimečně, to jest v případě, kdy je to opravdu nutné. O něco menší část respondentů dále uvedla, že se se svými problémy na sociálního pracovníka obrací často. V tomto případě se jedná se o respondenty, kteří se sociálním pracovníkem řeší své problémy pravidelně a vyžadují tak jeho pomoci výrazně častěji než ostatní respondenti. Velmi malá část respondentů na položenou otázku odpověď nevedla.

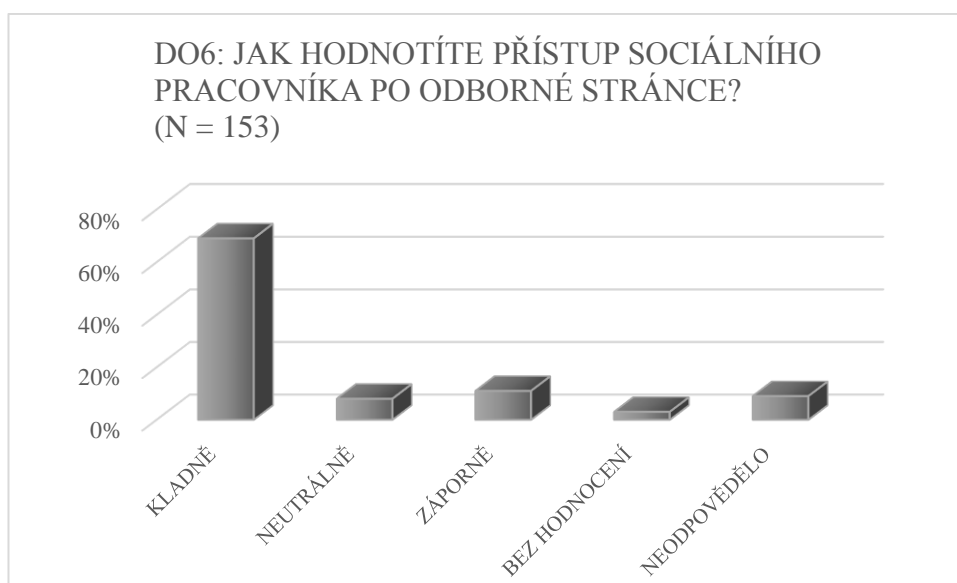
Tabulka 3: Přehled o druhu a četnosti pomoci sociálního pracovníka

D05: Které problémy jste se sociálním pracovníkem řešil? (N = 153)	
Kontakt s rodinou	24%
Dluhová problematika	17%
Vyřizování nového občanského průkazu	13%
Bydlení a zaměstnání	10%
Kontakt s institucemi	8%
Neodpovědělo	6%
Platba alimentů	5%
Ukončení výkonu trestu	5%
Probační a mediační služba	4%
Potvrzení o výkonu trestu	2%
Kontakt se sociálním kurátorem	2%
Zdravotní problémy	1%
Částečný invalidní důchod	1%
Starobní důchod	1%
Cestovné	1%

V tabulce 3 je uveden poměr respondentů v návaznosti na druh pomoci, který využívá. Dále je v tabulce uveden poměr respondentů, který na položenou otázku, které problémy se sociálním pracovníkem řeší, neodpověděl. Uvedená tabulka dokládá, že velká část respondentů uvedla, že se sociálním pracovníkem řeší kontakt s rodinou. Téměř stejně velká část respondentů uvedla, že se na sociálního pracovníka obrací ohledně problému s dluhy. Další poměrně velká část uvedla, že se na sociálního pracovníka obrací skrze vyřízení nového občanského průkazu a problému s vyřízením bydlení a zaměstnání. Menší část respondentů uvedla, že se sociálním pracovníkem řeší vyřízení platby alimentů, ukončení výkonu trestu odnětí svobody a kontakt s probační a mediační službou. Velmi malá část respondentů uvedla, že se sociálním pracovníkem řeší kontakt se sociálním kurátorem, zdravotní problémy, částečný invalidní důchod, starobní důchod a cestovné. Malá část respondentů na položenou otázku odpověď neuvedla.

7.2 Druhý dílčí výzkumný cíl

Druhým dílčím výzkumným cílem bylo zjistit, jak odsouzení hodnotí přístup sociálního pracovníka. Pro zjištění druhého dílčího výzkumného cíle byly stanoveny dvě dotazníkové otázky (DO6 a D07), které budou níže prezentovány prostřednictvím grafů. V grafech bude rovněž uveden pro lepší orientaci počet respondentů (N) pro vyhodnocení konkrétní dotazníkové otázky. Pod grafy budou následně popsány a interpretovány dílčí zjištění.

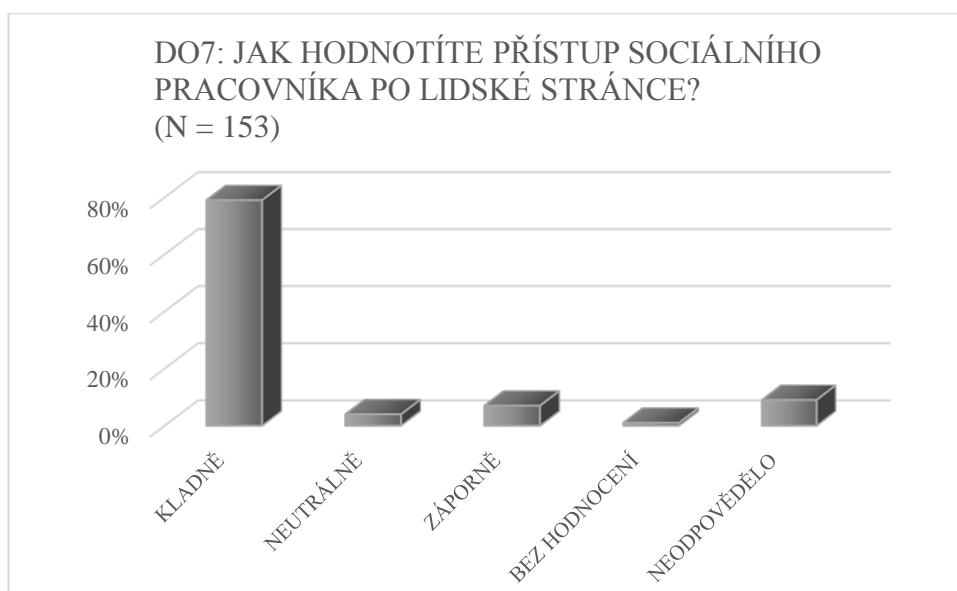

Graf 5: Přehled o hodnocení odborného přístupu sociálního pracovníka

V grafu 5 je uveden poměr respondentů, který hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce buď kladně, neutrálně anebo záporně. Dále je v grafu uveden poměr respondentů, který si „netroufl“ přístup sociálního pracovníka po odborné stránce hodnotit a který na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce, neodpověděl. Uvedený graf dokládá, že většina respondentů uvedla, že hodnotí odborný přístup sociálního pracovníka kladně. Malá část respondentů uvedla, že sociálního pracovníka hodnotí po odborné stránce záporně. O něco menší část respondentů na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka, neodpověděla. Téměř stejná část respondentů uvedla,

že hodnotí přístup sociálního pracovníka neutrálně. Velmi malá část uvedla, že si „netroufne“ hodnotit přístup sociálního pracovníka po této stránce.

Po zanalyzování DO3 s DO6 jsem získala informaci, že prakticky většina respondentů, která uvedla, že byla spokojena rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem, hodnotila přístup sociálního pracovníka po odborné stránce kladně. Dále jsem získala informaci, že téměř poloviční část respondentů, která uvedla, že nebyla spokojena s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem, i přesto hodnotila přístup sociálního pracovníka po odborné stránce také kladně.

Graf 6: Přehled o hodnocení lidského přístupu sociálního pracovníka

V grafu 6 je uveden poměr respondentů, který hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce buď kladně, neutrálně anebo záporně. Dále je grafu uveden poměr respondentů, který si „netroufl“ přístup sociálního pracovníka po lidské stránce hodnotit a který na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce, neodpověděl. Uvedený graf dokládá, že většina respondentů uvedla, že hodnotí lidský přístup sociálního pracovníka kladně. Malá část respondentů na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce, odpověď neuvedla. Téměř stejná část respondentů uvedla, že hodnotí přístup

sociálního pracovníka po lidské stránce záporně. Menší část respondentů uvedla, že hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce neutrálně. Nepatrná část respondentů uvedla, že si „netroufne“ přístup sociálního pracovníka po této stránce hodnotit.

Po zanalyzování DO7 s otázkou DO3 jsem získala informaci, že prakticky většina respondentů, která uvedla, že byla spokojena s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem, hodnotila přístup sociálního pracovníka po lidské stránce kladně. Dále jsem získala informaci, že poloviční část respondentů, která uvedla, že nebyla spokojena s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem, i přesto hodnotila přístup sociálního pracovníka po lidské stránce také kladně.

8 Shrnutí a srovnání dosažených výsledků výzkumného šetření s obdobným výzkumným šetřením

V osmé kapitole se zaměřím na srovnání dosažených výsledků mého výzkumného šetření s výsledky obdobného výzkumného šetření provedeného JUDr. Miroslavem Mitlöchnerem, CSc. a studentek Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové ve věznici Jiřice v rámci specifického výzkumu (SPEV). Pro výzkumné šetření ve věznici Jiřice bylo dotázáno 100 respondentů, přičemž výzkumného šetření se zúčastnilo 61 respondentů. Srovnání výsledků těchto výzkumných šetření uvedu rovněž v návaznosti na jednotlivé dílčí výzkumné cíle a budu postupovat stejným způsobem jako v předchozí kapitole.

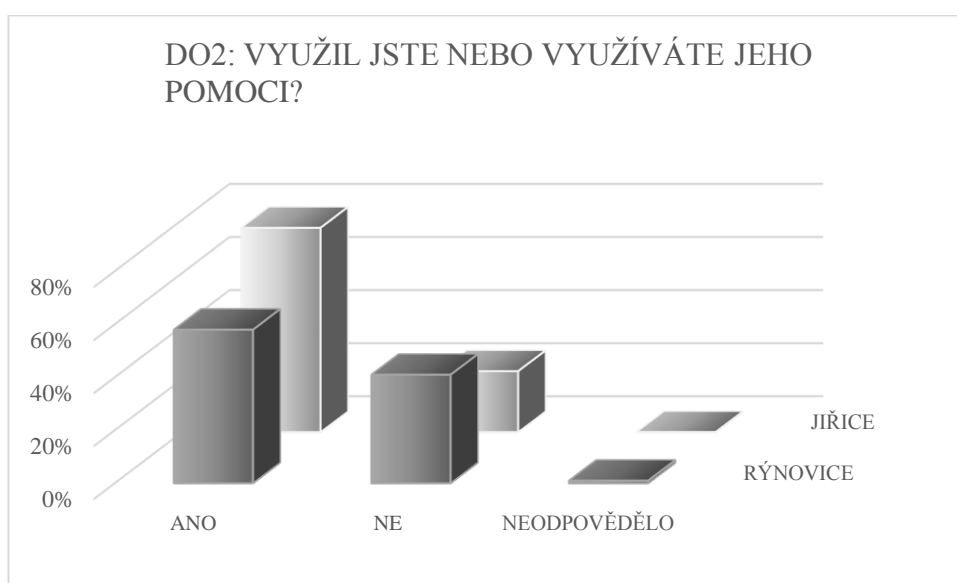
8.1 První dílčí výzkumný cíl

Graf 7: Srovnání přehledu o existenci pracoviště sociálního pracovníka

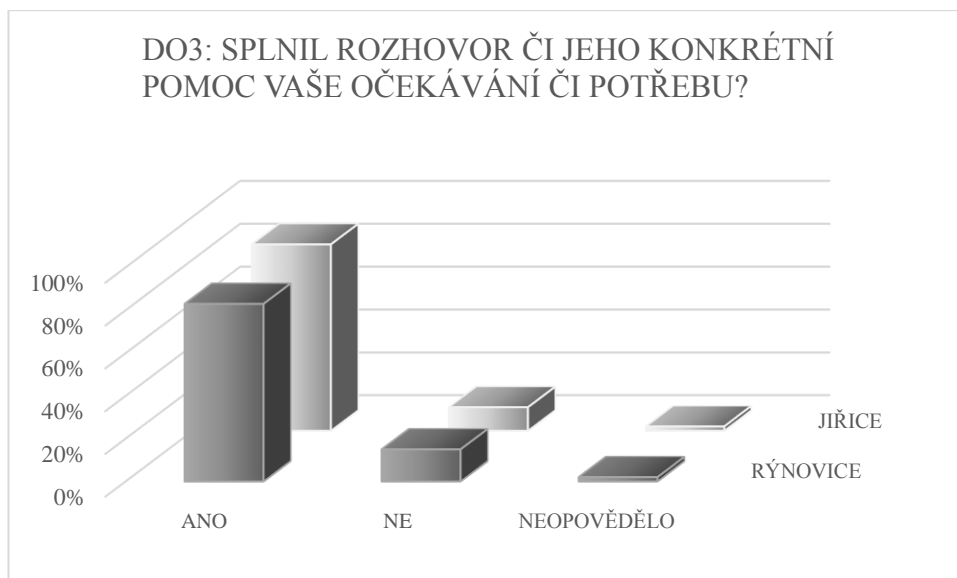
V grafu 7 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, který má a nemá přehled o existenci pracoviště sociálního pracovníka v příslušných věznicích. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že naprosto všichni respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice uvedli, že mají přehled

o existenci pracoviště sociálního pracovníka, zatímco někteří respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice uvedli, že nemají přehled o působnosti sociálního pracovníka. Avšak, jak jsem již uváděla v předchozí kapitole, je s podivem, že někteří respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice uvedli, že nemají přehled o působnosti sociálního pracovníka, ačkoliv kontakt se sociálním pracovníkem je nezbytnou součástí přijímání odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody. Potvrzuje to i skutečnost, že žádný respondent vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice takovouto odpověď neuvedl.

Graf 8: Srovnání přehledu o využití pomoci sociálního pracovníka

V grafu 8 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, který využil/využívá či nevyužil/nevyužívá pomoci sociálního pracovníka a který na položenou otázku, zda využili/využívají pomoci sociálního pracovníka, neodpověděl. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že ve věznici Jiřice využil/využívá pomoci sociálního pracovníka větší počet respondentů než ve věznici Rýnovice. I přes to je důležitá skutečnost, že nadpoloviční část respondentů vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice využila/využívá pomoci sociálního pracovníka.

Graf 9: Srovnání přehledu o naplnění očekávání či potřeby

V Grafu 9 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, který byl či nebyl spokojen s konkrétní pomocí nebo rozhovorem poskytnutou sociálním pracovníkem a který na položenou otázku, zda splnil rozhovor nebo konkrétní pomoc jejich očekávání či potřebu, neodpověděl. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že úroveň spokojenosti s rozhovorem nebo konkrétní pomocí poskytnutou sociálním pracovníkem, je jak ve věznici Jiřice, tak ve věznici Rýnovice téměř na stejné úrovni. Úroveň spokojenosti je v obou věznicích velmi vysoká.

Graf 10: Srovnání přehledu o četnosti využívání pomoci sociálního pracovníka

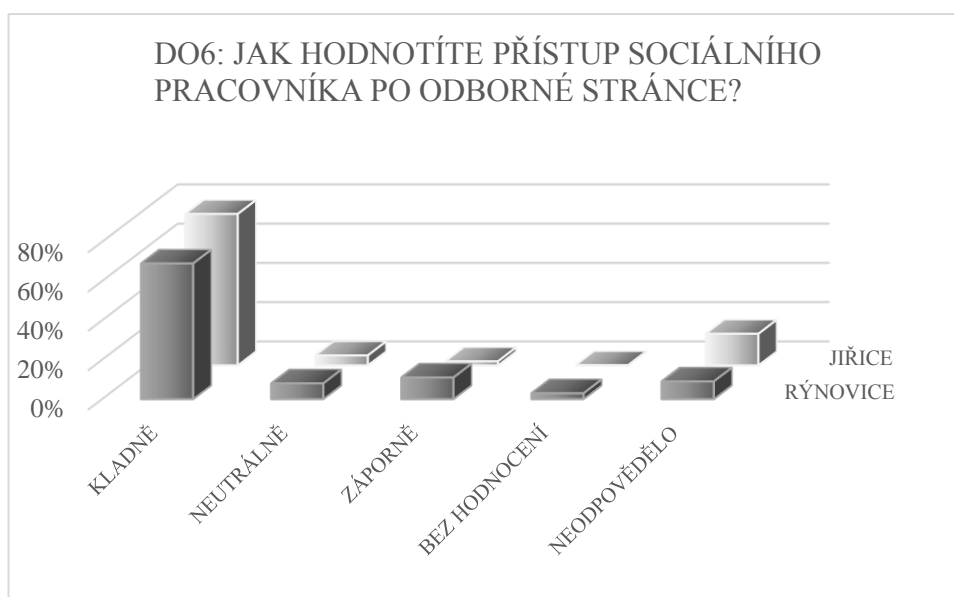
V Grafu 10 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, který využívá pomoci sociálního pracovníka buď často, příležitostně anebo výjimečně. V grafu je dále uvedeno srovnání poměru respondentů, který na položenou otázku, jak často se se svými problémy obrací na sociálního pracovníka, neodpověděli. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření obou z těchto věznic, vidíme, že jsou taktéž téměř totožné. Jak respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice, tak respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice se obrací na sociálního pracovníka se svými problémy zejména příležitostně (v případě, když zrovna potřebují). Dále respondenti sociálního pracovníka využívají spíše výjimečně (v případě, kdy je to opravdu nutné) a malá část respondentů se na něho obrací vyloženě často (pravidelné řešení jejich problémů a vyžadování tak pomoci sociálního pracovníka výrazně častěji než ostatní respondenti).

Tabulka 4: Srovnání přehledu o druhu a četnosti pomoci sociálního pracovníka

DO5: Které problémy jste se sociálním pracovníkem řešil?			
	Rýnovice		Jiřice
Kontakt s rodinou	24%	Neodpovědělo	20%
Dluhová problematika	17%	Bez specifikace problému	16%
Vyřizování nového občanského průkazu	13%	Kontakt s rodinou	13%
Bydlení a zaměstnání	10%	Vyřizování nového občanského průkazu	13%
Kontakt s institucemi	8%	Dluhová problematika	6%
Neodpovědělo	6%	Platba alimentů	6%
Platba alimentů	5%	Kontakt s institucemi	5%
Ukončení výkonu trestu	5%	Potvrzení o výkonu trestu	4%
Probační a mediační služba	4%	Kontakt s matrikou	4%
Potvrzení o výkonu trestu	2%	Kontakt se sociálním kurátorem	3%
Kontakt se sociálním kurátorem	2%	Dědictví	3%
Zdravotní problémy	1%	Bydlení a zaměstnání	3%
Částečný invalidní důchod	1%	Probační a mediační služba	1%
Starobní důchod	1%	Změna jména	1%
Cestovné	1%	Sírotčí důchod	1%
		Ukončení výkonu trestu	1%

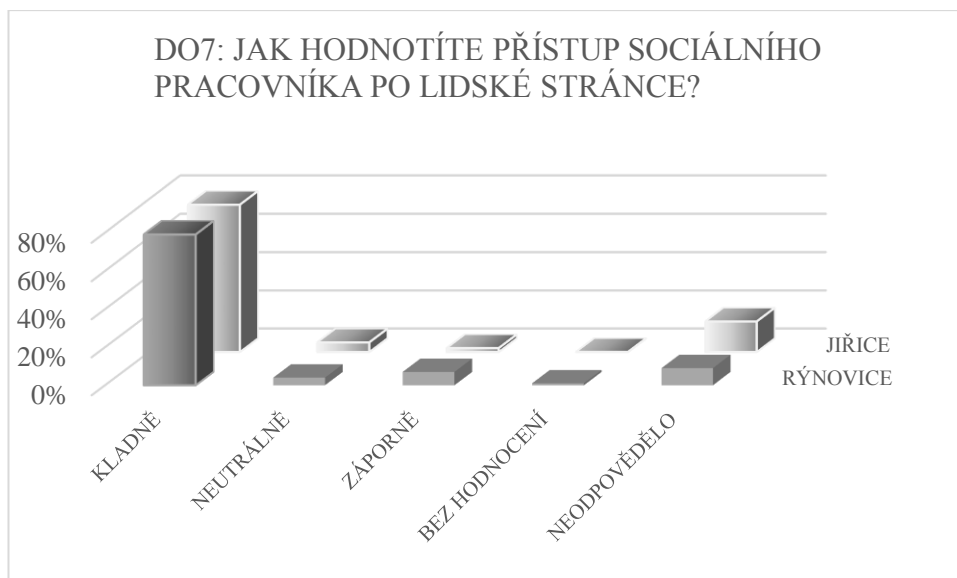
V tabulce 4 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů v návaznosti na druh pomoci, který využívá. Dále je v grafu uvedeno srovnání poměru respondentů, který na položenou otázku, které problémy se sociálním pracovníkem řeší, neodpověděl. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že jak respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice, tak respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice se sociálním pracovníkem nejčastěji řeší kontakt s rodinou, přičemž ve věznici Rýnovice řeší tento problém o něco větší část respondentů. Respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice se dále na sociálního pracovníka obrací často také s dluhovou problematikou a poté s vyřizováním nového občanského průkazu, zatímco respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice se na sociálního pracovníka obrací spíše s vyřizováním nového občanského průkazu než s dluhovou problematikou. Další problémy, s kterými se respondenti na sociálního pracovníka obrací, jsou opět téměř totožné.

8.2 Druhý dílčí výzkumný cíl

Graf 11: Srovnání přehledu o hodnocení odborného přístupu sociálního pracovníka

V grafu 11 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, který hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce buď kladně, neutrálně anebo záporně. Dále je v grafu uvedeno srovnání poměru respondentů, který si „netroufl“ přístup sociálního pracovníka po odborné stránce hodnotit a který na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce, neodpověděl. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že jsou také téměř totožné. Jak téměř všichni respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice, tak téměř všichni respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce v příslušné věznici kladně. Naprosto nepatrná část respondentů hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce jiným způsobem.

Graf 12: Srovnání přehledu o hodnocení lidského přístupu sociálního pracovníka

V grafu 12 je uvedeno srovnání výzkumného šetření z věznice Rýnovice a Jiřice, konkrétně se jedná o srovnání poměru respondentů, kteří hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce buď kladně, neutrálně anebo záporně. Dále je v grafu uvedeno srovnání poměru respondentů, který se „netroufl“ přístup sociálního pracovníka po lidské stránce hodnotit a který na položenou otázku, jak hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce, neodpověděl. Srovnáme-li výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic, vidíme, že jsou rovněž téměř totožné. Jak téměř všichni respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice, tak téměř všichni respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce v příslušné věznici kladně. Naprosto nepatrná část respondentů hodnotí přístup sociálního pracovníka po lidské stránce jiným způsobem.

Srovnáme-li dále výsledky výzkumných šetření z obou těchto věznic za účelem porovnání hodnocení lidského přístupu sociálního pracovníka oproti odbornému, pak respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Jiřice hodnotí oba tyto přístupy naprosto stejně, zatímco respondenti vykonávající trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice hodnotí o něco lépe lidský přístup sociálního pracovníka než odborný.

Diskuze a závěr

Na základě dosažených výsledků výzkumného šetření lze konstatovat, že jednotlivých dílčích cílů bylo dosaženo. Bylo zjištěno, že nadpoloviční počet odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody ve věznici Rýnovice využívá pomoci sociálního pracovníka při řešení svých problémů, přičemž téměř všichni odsouzení jsou s rozhovorem nebo konkrétní pomocí sociálního pracovníka spokojeni. Dále bylo zjištěno, že odsouzení jsou také téměř vždy spokojeni s přístupem sociálního pracovníka při poskytování pomoci. Odsouzení hodnotí přístup sociálního pracovníka jak po odborné, tak po lidské stránce kladně. O něco lépe je hodnocen lidský přístup sociálního pracovníka než odborný, avšak z dosažených výsledků výzkumného šetření vyplývá, že příčinou by nemusela být ani tak neobornost sociálního pracovníka jako skutečnost, že si odsouzení mnohdy netroufají po této stránce sociálního pracovníka hodnotit, a proto odsouzení raději hodnotí přístup sociálního pracovníka po odborné stránce častěji neutrálně anebo uvádí, že ho po této stránce hodnotit nemohou. Rovněž se domnívám, že přístup sociálního pracovníka po lidské stránce je hodnocen více kladně proto, že odsouzení na lidský přístup sociálního pracovníka soustředí více pozornosti než na odborný přístup sociálního pracovníka. Může se jednat tedy o projev toho, že hlavním nástrojem sociálního pracovníka je spíše jeho osobnost. Všechna tato zjištění jsou významná pro zodpovězení hlavního cíle této bakalářské práce, kterým bylo zjistit, jaká je role sociálního pracovníka ve vězeňství z hlediska odsouzených. S ohledem na dosažené zjištění si dovoluji tvrdit, že sociální pracovník má z hlediska odsouzených velmi významnou roli. Sociální pracovník je mnohdy pro odsouzené jediným člověkem, na kterého se se svými problémy mohou obrátit a možná i jediným člověkem, kterému mohou důvěřovat. Domnívám se, že si odsouzení také uvědomují, že sociální pracovník pro ně znamená jediné pojitko s extramurálním světem.

Výsledky výzkumného šetření byly získány pomocí kvantitativní výzkumné strategie. Kvantitativní výzkumná strategie se tak osvědčila tím, že přinesla poměrně velké množství kvalitních informací. Takovéto množství kvalitních informací by prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie nebylo možno získat. Výhodou velkého množství informací je také umožnění širšího úhlu pohledu na zkoumanou problematiku. Osvědčila se i použitá technika kvantitativní výzkumné strategie, tedy standardizovaný dotazník, který měl anonymní formu. Odrazem anonymní formy

dotazníků byla upřímnost odsouzených. Odsouzení byly otevřeny svým pocitům, a to jak negativním, tak pozitivním. Bylo velmi zajímavé a přínosné vyhodnocovat jejich odpovědi.

Výsledky mého výzkumného šetření byly srovnány s výsledky obdobného výzkumného šetření zrealizovaného JUDr. Miroslavem Mitlöhrerem, CSc. a studentek Ústavu sociální práce na Univerzitě Hradec Králové ve věznici Jiřice v rámci specifického výzkumu. Při srovnání výsledků výzkumných šetření z obou těchto věznic bylo zjištěno, že ve věznici Jiřice využívá pomoci sociálního pracovníka při řešení svých problémů o něco větší počet odsouzených než ve věznici Rýnovice, přičemž spokojenost s rozhovorem nebo konkrétní pomocí sociálního pracovníka je jak ve věznici Jiřice, tak ve věznici Rýnovice téměř na stejné úrovni. Úroveň spokojenosti je v obou věznicích velmi vysoká. To znamená, že sociální pracovník při poskytování pomoci téměř vždy naplňuje očekávání či potřeby odsouzených. Odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznici Jiřice rovněž hodnotí přístup sociálního pracovníka jak po lidské, tak odborné stránce kladně. Výzkumné šetření zrealizované ve věznici Jiřice přináší výsledky, že lidský i odborný přístup sociálního pracovníka je hodnocen odsouzenými naprosto stejným způsobem. Podle těchto výsledků nejsou odsouzení ve věznici Jiřice zaujetí spíše na pozorování lidského přístupu nežli odborného, jako tomu naznačovaly výsledky z mého výzkumného šetření zrealizovaného ve věznici Rýnovice. Provedené srovnání mého výzkumného šetření s obdobným výzkumným šetřením může být zase významné pro ověření si nepostradatelnosti sociálního pracovníka čili sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody.

Podle mého názoru by bylo vhodné v obdobných výzkumných šetřeních nadále pokračovat. Monitoring sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody považuji za účelný a potřebný jak pro sociálního pracovníka jako takového, tak pro moji Alma Mater k rozšíření výuky práce se specifickou skupinou osob ve výkonu trestu. Jistě by bylo rovněž vhodné a smysluplné se k této problematice vrátit v rámci celého vězeňského systému České republiky, zapojit do výzkumného šetření podstatně početnější vzorky odsouzených z většiny věznic a případně výsledné údaje porovnat s obdobným šetřením na Slovensku a případně v dalších zemích

Evropské Unie. Je mi však jasné, že realizace takového záměru přesahuje rámec a možnosti studenta bakalářského studijního programu.

Kromě pokračování v obdobných výzkumných šetřeních by bylo možné pro další výzkumné šetření tohoto zaměření uvést ještě také dva další náměty. Prvním z nich by mohlo být zainteresování samotného sociálního pracovníka do výzkumného šetření. Bylo by velmi zajímavé zjistit, jak hodnotí svou roli ve vztahu k osobám ve výkonu trestu odnětí svobody on sám a následně zhodnotit, kdy mají sociální pracovníci totožné názory s názory odsouzených či naopak, kdy mají sociální pracovníci rozporuplné názory s názory odsouzenými. Druhým námětem by mohlo být naopak zainteresování příslušníků Vězeňské služby České republiky v příslušné věznici, kde by bylo výzkumné šetření prováděno. Zde by mohlo být velmi zajímavé zjistit, jak hodnotí roli sociálního pracovníka ve vězení. Konkrétně, zda vnímají sociálního pracovníka jako nezbytnou součást vězeňského systému a zda mají správný přehled o výkonu této profese.

Věřím, že tímto jsem alespoň trochu napomohla k uvědomění si skutečnosti, že sociální pracovník zastává ve vězeňství velmi významnou, nezastupitelnou a nezbytnou roli, a že je jeho práce nedílnou součástí vězeňského systému, a proto by ji mělo být věnováno více pozornosti a měla by být více podporována a oceňována. To samozřejmě platí v plném rozsahu i na sociální práci ve vztahu k jiným cílovým skupinám. Zároveň doufám, že teoretická část této bakalářské práce je přínosem pro lepší porozumění tomu, za jakých okolností a v jakém prostředí sociální pracovník svou profesi vykonává.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled rozdílů mezi kvalitativní a kvantitativní výzkumnou strategií (Hendl, 2016)	57
Tabulka 2: Operacionalizace dílčích cílů do dotazníkových otázek	59
Tabulka 3: Přehled o druhu a četnosti pomoci sociálního pracovníka	66
Tabulka 4: Srovnání přehledu o druhu a četnosti pomoci sociálního pracovníka....	74

Seznam grafů

Graf 1: Přehled o existenci pracoviště sociálního pracovníka	62
Graf 2: Přehled o využití pomoci sociálního pracovníka.....	63
Graf 3: Přehled o naplnění očekávání či potřeby	64
Graf 4: Přehled o četnosti využívání pomoci sociálního pracovníka.....	65
Graf 5: Přehled o hodnocení odborného přístupu sociálního pracovníka.....	67
Graf 6: Přehled o hodnocení lidského přístupu sociálního pracovníka	68
Graf 7: Srovnání přehledu o existenci pracoviště sociálního pracovníka.....	70
Graf 8: Srovnání přehledu o využití pomoci sociálního pracovníka	71
Graf 9: Srovnání přehledu o naplnění očekávání či potřeby.....	72
Graf 10: Srovnání přehledu o četnosti využívání pomoci sociálního pracovníka	73
Graf 11: Srovnání přehledu o hodnocení odborného přístupu sociálního pracovníka	75
Graf 12: Srovnání přehledu o hodnocení lidského přístupu sociálního pracovníka .	76

Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů (Vězeňská služba České republiky, 2013, online)	23
Obrázek 2: Kroky kvantitativní výzkumné strategie (Bryman, 2012).....	58

Seznam použité literatury

BAJCURA, Lubomír. *Práva vězně: Od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-716-9555-6.

BRYMAN, Alan. *Social research methods*. 4th. ed. New York: Oxford University Press, 2012, ISBN 978-0-19-958805-3.

BUILDING BRIDGES. Publikace – odkazy. In: *Restorative-justice.eu* [online]. 2015 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: http://restorative-justice.eu/bb/cs/publikace-odkazy/#_Toc447792802

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

HANUŠ, Petr. Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2007, roč. 07, č. 1, s. 5 – 6. ISSN 1213-6204.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 4. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HNÍDKOVÁ, Ivana. Sociální práce ve vězeňství. [online]. Brno: Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2012. [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Konference/Konference_2012/Hnidkova_Socialni-prace.pdf

CHMELÍK, Jan; NOVOTNÝ František; STOČESOVÁ, Simona. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-583-8.

JELÍNEK, Jiří. *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-21-9.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 3. vyd. Praha: Linde Praha, a. s., 2008. ISBN 978-80-7201-696-9.

KABÁTOVÁ, Gabriela. Mezinárodní vězeňské společenství. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2012, roč. 12, č. 2, s. 39 – 41. ISSN 1213-6204.

KABÁTOVÁ, Gabriela. Výroční zpráva pro rok 2015. [online]. Praha: Mezinárodní vězeňské společnosti, 2016 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z:

<http://www.prisonfellowship.cz/wpcontent/uploads/2016/04/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD-zpr%C3%A1va-2015.pdf>

KALVODOVÁ, Věra. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-163-7.

KALVODOVÁ, Věra. *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012. ISBN 978-80-7357-706-3.

Koncepce vězeňství do roku 2025. Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2016. Dostupné také z:

https://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/Koncepce/Koncepce_vezeni_stvi.pdf

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 8. vyd. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1147-1.

KOZEL, Roman. *Moderní marketingový výzkum: nové trendy, kvantitativní a kvalitativní metody a techniky, průběh a organizace, aplikace v praxi, přínosy a možnosti*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-802-4709-666.

KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-042-3.

LAMSER, Václav. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Svoboda, 1966. ISBN 25-072-66.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8473-7.

Mezinárodní etický kodex sociální práce. Adelaide: Mezinárodní federace sociálních pracovníků, 2004. Dostupné také z:

http://www.socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf

MEZINÁRODNÍ VĚZEŇSKÉ SPOLEČENSTVÍ. Historie. In: *Prisonfellowship.cz* [online]. ©2012 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.prisonfellowship.cz/onas/historie-mvs/>

MEZNÍK, Jiří; KALVODOVÁ, Věra; KUČHTA, Josef. *Základy penologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 802101248X

MUSIL, Libor. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce/Sociální práca*. 2008, roč. 08, č. 2, s. 60 – 79. ISSN 1213-6204.

NOVOTNÝ, Oto. *O trestu a vězeňství: studie o funkcích trestu v soudobé naší společnosti*. 2. vyd. Praha: Academia, 1969.

PUNCH, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9.

ŘEHÁČEK, Jan. Trest odnětí svobody na doživotí a možnost podmíněného propouštění odsouzených z jeho výkonu. *Státní zastupitelství*. 2007, roč. 05, č. 9, s. 5 – 13. ISSN 1214-3758.

SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ, Dagmar; VANDUCHOVÁ, Marie. *Systém českého trestního práva*. Praha: Novatrix, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-254-4033-9.

ŠÁMAL, Pavel; NOVOTNÝ, Oto; GŘIVNA, Tomáš; HERCZEG, Jiří; VANDUCHOVÁ, Marie; VOKOUN, Rudolf. *Trestní právo hmotné*. 8. přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-358-7.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-109-3.

TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. 2. přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-941-0.

TOMÁŠEK, Jan. *Úvod do kriminologie: jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2982-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

Věcný záměr zákona o sociálních pracovnících. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 2015. Dostupné také z:

http://socialnirevue.cz/wpcontent/uploads/2016/01/VZ_zakona_o_soc.pracovnicich.doc

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY. Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů České republiky. In: *Vscr.cz* [online]. 1. 5. 2013 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>

VĚZNICE RÝNOVICE. Základní informace. In: *Vscr.cz* [online]. 14. 6. 2016 [cit. 13. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-rynovice-48/o-nas-1624/zakladni-informace-156/zakladni-informace-5619>

VOŇKOVÁ, Jiřina; CHALUPOVÁ, Jana. *Sociální práce s pachateli*. Praha: Leges, 1992. ISBN 80-856-3801-0.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád o výkonu trestu odnětí svobody

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 555/1992 Sb., o vězeňské službě a justiční strážci České republiky

Zákon 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Zákon č. 141/1991 Sb., trestní řád

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Seznam příloh

Příloha A: Vzor dotazníku použitého pro výzkumné šetření

Příloha A: Vzor dotazníku použitého pro výzkumné šetření

**DOTAZNÍK PRO ZJIŠTĚNÍ ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA
VE VĚZEŇSTVÍ Z POHLEDU ODSOUZENÝCH**

Vážený pane,

obracím se na Vás s žádostí o vyplnění tohoto jednoduchého dotazníku, který je zaměřen na zjištění role sociálního pracovníka ve vězeňství z pohledu odsouzených.

Dotazník je anonymní, výsledky budou použity ke zpracování mé bakalářské práce na téma „Sociální práce s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody“ v rámci studia na Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové.

Děkuji za Vaši ochotu a čas, který budete věnovat vyplňování dotazníku,

studentka Ústavu sociální práce Univerzity Hradec Králové.

1. Víte o existenci pracoviště sociálního pracovníka zde ve věznici?

(Správnou odpověď, prosím, zaškrtněte.)

ANO

NE

2. Využil jste nebo využíváte jeho pomoci?

ANO

NE

3. Splnil rozhovor či konkrétní pomoc Vaše očekávání či potřebu?

ANO

NE

4. Jak často se se svými problémy obracíte na sociálního pracovníka?

5. Které problémy jste se sociálním pracovníkem řešil?

6. Jak hodnotíte přístup sociálního pracovníka po odborné stránce?

7. Jak hodnotíte přístup sociálního pracovníka po lidské stránce?

Ještě jednou děkuji za Vaši ochotu a čas věnovanému vyplňování dotazníku a přeji
Vám hezký den!